

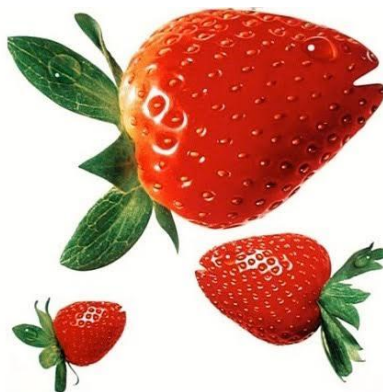
HÁSKÓLI ÍSLANDS

GARÐABÆR

Heimspekileg samræða í menntun

Rannsókn á tengslum heimspeki og
menntunar í leik- og grunnskólum Garðabæjar
2013-2015

*Heimspækileg samræða í menntun: Rannsókn á tengslum heimspeki og menntunar í leik- og grunnskólum
Garðabæjar 2013-2015*

Höfundur: Elsa Haraldsdóttir, 2015

Mynd á forsiðu: *Pesci o Fragole?* [Fiskur eða jarðaber?] <https://www.flickr.com/photos/dptr/51514255>.

Rannsóknarverkefnið var styrkt af Garðabæ, 2013-2015

Skýrsla þessi er lokaskýrsla rannsóknarverkefnis um tengsl heimspeki og kennslu í leik- og grunnskólum Garðabæjar. Vinnan við verkefnið stóð yfir í tvö ár, frá hausti 2013 til vors 2015, af Heimspekistofnun Háskóla Íslands fyrir Garðabæ. Markmið rannsóknarverkefnisins var að rannsaka gildi heimspekilegrar samræðu í menntun. Það fólst í því að auka þekkingu kennara á því hvernig hægt væri að nýta heimspekilega samræðu sem kennsluaðferð í leik- og grunnskólum, að efla skilning þeirra á því hvernig hægt er að nýta samræðuna til innleiðingar á grunnþáttum menntunar í skólastarfi og að byggja upp reynslu þeirra á sviði heimspekilegrar samræðu. Rannsakandi verkefnisins og höfundur skýrslunnar er Elsa Haraldsdóttir, MA í heimspeki, fyrir Heimspekistofnun Háskóla Íslands. Helstu niðurstöður rannsóknarinnar eru að við innleiðingu á heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð beri einkum að horfa til þess að ytri skilyrði starfsins séu jákvæð, kennurum standi til boða stuðningur og fræðsla og að áhugi á viðfangsefninu hjá kennurum sé fyrir hendi. Þá gefa niðurstöður rannsóknarinnar til kynna að séu þær forsendur fyrir hendi þá leiði það af sér aukna þekkingu, hæfni og leikni kennarans til að beita heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð í menntun sem og svo aftur stuðlar að aukinni hæfni á meðal nemenda til að taka þátt í uppbyggilegri, gagnrýnni og málefnalegri samræðu – heimspekilegri samræðu.

Efnisyfirlit

Inngangur	6
Próunarstarf í Garðaskóla og almennar hugmyndir um hlutverk menntunar	8
Rannsóknarverkefni um tengsl heimspeki og kennslu	10
Rannsóknarspurningin og aðferðafræði	10
Undirbúningur og skipulag	14
Kynningarfundur	15
Þátttakendur	16
Innleiðing á heimspekilegri samræðu sem kennsluáðferð	17
Fræðslunámskeið	17
Innleiðingarferlið	19
Samráðsfundir	19
Samræðuæfingar	20
Viðhorf og reynsla kennara	22
Viðhorf nemenda	25
Niðurstöður spurningakönnunar	26
Mat á verkefninu	33
Um fræðslunámskeiðin	34
Um framkvæmd verkefnisins	35
Um starfendarannsóknina	36
Mat á samræðuæfingunum	39
Niðurstöður vettvangsathugunarinnar	40
Heimspekileg nálgun	45
Niðurstöður	46
Lokaorð	47
Viðauki	50
Viðauki 1. Leiðbeiningar fyrir dagbókarskrif	50
Viðauki 2. Auglýsing	51
Viðauki 3. Spurningakönnun	52

Myndayfirlit:

Mynd 1. Uppbygging rannsóknarspurningarinnar.....	11
Mynd 2. Skipulag rannsóknarverkefnisins í ljósi rannsóknaraðferða	13
Mynd 3. Samræðuæfing í Garðaskóla vorönn 2014	20
Mynd 4. Kynning á heimspekiverkefni af leikskólanum Hæðarbóli	22
Mynd 5. Tilvitnanir úr dagbókum kennara	24
Mynd 6. Dæmi um svör nemenda við spurningunni: „Ef þú ert mjög sammála eða sammála getur þú nefnt dæmi um það sem þú hefur lært?“, haust 2014 og vor 2015	30
Mynd 7. Fræðslunámskeið um Sókratíska samræðu	34
Mynd 8. Fræðslunámskeið um Sókratíska samræðu	34
Mynd 9. Throes of Creation eftir Leonard Pasternak	37
Mynd 10. Skýringarmynd af starfendarannsókn í skólum	38

Töfluskrá:

Tafla 1. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir kyni	16
Tafla 2. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir skólastigi og kyni	16
Tafla 3. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir skólastigi	16
Tafla 4. Svör við spurningunni: „Hvernig líður þér í þeim kennslustundum þar sem lagt er stund á heimspekilega samræðu?“	26
Tafla 5. „Almennt séð, hvernig líður þér í skólanum?“	27
Tafla 6. „Hvað finnst þér um að heyra skoðanir, sjónarmið eða hugleiðingar annarra nemenda í heimspekilegri samræðu?“	28
Tafla 7. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu?““	29
Tafla 8. „Almennt í kennslustundum ættu kennarar að tala minna og nemendur meira?“	31
Tafla 9. „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“	32

Heimspekileg samræða í menntun

Rannsókn á tengslum heimspeki og menntunar í leik- og grunnskólum Garðabæjar 2013-2015

Inngangur

Hvernig læra kennarar að kenna heimspeki? Er það eitthvað frábrugðið því að læra að kenna íslensku eða stærðfræði? Hvað er heimspekileg samræða og hvert er hlutverk hennar í menntun? Er það að beita heimspekilegri samræðu í kennslu það sama og að kenna heimspeki? Þarf kennarinn að vera heimspekingur til að kenna heimspeki? Þetta eru allt spurningar sem snúa að heimspeki og menntun og heimspekikennslu sérstaklega. Sumum þeirra má kannski svara í stuttu máli en allar fela þær í sér spurningar um gildi og viðhorf til menntunar.

Markmið rannsóknarinnar sem hér um ræðir var að rannsaka tengsl heimspekilegrar hugsunar og menntunar. Það var gert með því að rannsaka áhrif og gildi heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferðar í menntun. Þá er um að ræða heimspekilega rannsókn á sviði menntunar en það að verkefnið væri unnið á vegum Heimspekistofnunnar gerði það að verkum að rannsóknin varð heimspekileg og útgangspunkturinn var í heimspekinni. Horft var til samræðunnar sem heimspekilegrar samræðu og að viðfangsefni hennar væri beiting og efling gagnrýnnar eða heimspekilegrar hugsunar.

Í sumum tilvikum þegar gerðar eru rannsóknir á heimspekikennslu eru þátttakendurnir reyndir heimspekikennarar og áherslan er lögð á að rannsaka kennsluefnið, viðfangsefni samræðunnar eða samræðuna sjálfa. Í því verkefni sem hér um ræðir er útgangspunkturinn að mörgu leiti kennarinn sjálfur, og möguleikum þess að tileinka sér heimspekilega samræðu sem kennsluaðferð. Hér

Heimspeki í skólum

...

Töluvert hefur verið fjallað um gildi heimspeki í skólum undanfarna áratugi, bæði hér á landi sem og annarstaðar.

Þá hefur einnig verið fjallað um gildi þess að efla gagnrýna hugsun og siðfræði í almennri menntun, bæði í aðalnámskrá mennta- og menningarmála-ráðuneytis sem og víða í almennri umfjöllun um menntun.

Heimspekikennsla sem og heimspekileg samræða er álitin einn helsti vettvangur þess að efla gagnrýna hugsun og siðfræði, á öllum skólastigum.

Sjá nánar:
<https://gagnrýninuhugsun.hi.is/>

Heimspekikennsla

Heimspekikennsla varð fyrst hluti af aðalnámskrá grunnskóla árið 2011.

Áður hafði verið unnið ýmislegt heimspekistarf í skólum af áhugasömum kennurum í leik- og grunnskólum.

Heimspekikennsla hefur ekki verið hluti af kennaranámi Háskóla Íslands nema sem valgrein undanfarin ár.

Einn helsti frumkvöðull heimspekikennslu í skólum hér á landi er Hreinn Pálsson en hann var skólastjóri og stofnandi Heimspekiskólans 1989-2000.

Sjá nánar:
<http://heimspekitorg.is/hugmyndafraedi/almenn-einkenni-heimspekikennslu/>

er þá einnig horft til samræðunnar, viðfangsefnis hennar, og viðhorfi nemenda og þá hvernig þetta allt helst í hendur.

Uppbygging skýrslunnar er með eftirfarandi hætti: Fyrst er fjallað um tilurð verkefnisins og aðdraganda. Þá er sagt frá rannsóknarspurningunni sjálfri ásamt þeirri aðferðafræði sem beitt var í verkefninu. Í kjölfarið er farið yfir undirbúning og skipulag verkefnisins, aðstandendur þess kynntir og hlutverk þeirra. Þá er kynningu á verkefninu lokið og við tekur lýsing á framkvæmd þess. Fyrst er sagt frá þeirri fræðslu sem þátttakendur fengu í tengslum við verkefnið og svo er fjallað um innleiðingarferlið sjálft og efni þess. Að lokinni lýsingu á framvindu verkefnisins er greint frá viðhorfum þátttakenda rannsóknarinnar, bæði kennara og nemenda, í ljósi dagbóarskrifa starfendarannsóknarinnar og viðtala við kennara og spurningakönnunar sem lögð var fyrir nemendur. Að því loknu er greint frá mati rannsakanda á framkvæmd verkefnisins; á fræðslunámskeiðunum; á starfendarannsókninni og á samræðuæfingunum sjálfum í ljósi vettvangsathugunar. Þar á eftir er að finna umfjöllun um verkefnið í ljósi heimspeki og menntunar. Að lokum má sjá niðurstöður verkefnisins og lokaorð höfundar.

Til viðbótar við umfjöllunina sjálfa í skýrslunni má finna textabox til hliðar, sem ýmist hafa að geyma útdrátt af því sem fram kemur í meginmálinu eða viðbótarupplýsingar um tiltekin atriði er tengjast viðfangsefninu.

Helstu niðurstöður rannsóknarverkefnisins eru þær að við innleiðingu á heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð er það einna helst þrennt sem horfa ber til: það er *ytri skilyrði* starfsins, þ.e. stuðningur frá skólastjórnendum og samstarfsmönnum; *stuðningur og fræðsla* reyndari kennara og sérfræðinga á sviðinu; og *viðhorf* kennaranna sjálfra. Þá gefa niðurstöður rannsóknarinnar til kynna að séu þær forsendur fyrir hendi þá leiði það af sér aukna þekkingu, hæfni og leikni kennarans til að beita heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð í menntun sem og svo aftur stuðlar að aukinni hæfni á meðal nemenda til að taka þátt í uppbyggilegri, gagnrýninni og málefnalegri samræðu – heimspekilegri samræðu.

Þróunarstarf í Garðaskóla og almennar hugmyndir um hlutverk menntunar

Vert er að fara nokkrum orðum um tildrög verkefnisins og þann grundvöll sem það sprettur úr en það er langt í frá að verkefnið hafi sprottið úr heimspækilegu, menntavísindalegu eða samfélagslegu tómarúmi. Þá er einnig mikilvægt er að skýra frá þeim grunni er verkefnið hvílir á til að geta betur metið ávinning þess í samfélagslegu samhengi.

Rætur verkefnisins liggja fyrst og fremst í grasrótastarfi innan skóla bæjarins en undanfarin ár og áratug hefur átt sér stað þróunarstarf um heimspækilega samræðu í kennslu í Garðaskóla í Garðabæ. Þar hefur verið lagt stund á heimspækikennslu undir stjórn Brynhildar Sigurðardóttur, heimspækikennara og skólastjóra Garðaskóla, ásamt myndlistar- og heimspækikennaranum Ingimar Ólafssyni Waage. Hafa þau ásamt fleirum staðið að, í það minnsta, þremur þróunarverkefnum í Garðabæ er snúa að gildi heimspéki í menntun á undanförunum árum.

Eitt af þeim verkefnum var þróunarverkefni sem unnið var í Garðaskóla skólaárið 2010-2011. Markmið verkefnisins var að stuðla að fræðslu og umræðum til að kennarar úr ólíkum faggreinum innan skólans gætu þróað með sér sína eigin færni í heimspækilegri samræðu.¹ Verkefnið leiddi í ljós að til að hægt væri að ná tilskyldum árangri þyrfti meiri fræðslu og stuðning við kennara og frekari stýringu. – umfangsmeira verkefni.

Í kjölfarið fengu Brynhildur og Ingimar til liðs við sig þær Jöhönnu Kristínu Guðmundsdóttir og Jöhönnu Guðrúnu Ólafsdóttur, heimspækikennara úr skólum bæjarins. Saman mynduðu þau hópinn á bak við *Hagnýta heimspéki* ásamt Ármanni Halldórssyni, framhaldsskólakennara. Markmiðið var að vinna að stærra og ítarlegra þróunarverkefni um heimspækikennslu og heimspéki sem aðferðafræði, í leik- og grunnskólum Garðabæjar.

Heimspækileg samræða

...

Heimspækilega samræðu má skilgreina sem tiltekna aðferð til fjalla um veruleikann.

Allt frá upphafi 20. aldar hefur verið fjallað markvisst um gildi og hlutverk heimspækilegrar samræðu í menntun.

Heimspækileg samræða er einn af þeim þáttum er stuðlar að eflingu gagnrýnninnar hugsunar og siðfræði.

Heimspækileg samræða þarfnast þjálfunar og felur í sér tiltekna færni og leikni.

Heimspækileg samræða tekur sér útgangspunkt í viðfangsefni sem er heimspækilegt í eðli sínu en lýtur lögmálum rökhugsunar.

Sjá nánar:
https://gagnrýnin.hugsun.hi.is/?page_id=1583

¹ Sjá nánar: „Heimspækileg samræða í leik- og grunnskólum Garðabæjar. Lokaskýrsla til Sprotasjóðs.“ 5. júlí 2012, <http://gardaskoli.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=184490>.

Hagnýt heimspeki ehf.

Hagnýt heimspeki ehf. er fyrirtæki sem samanstendur af sérfræðingum um heimspeki og hagnýtt gildi hennar á ýmsum sviðum lífsins líkt og í námi og starfi.

Aðstandendur Hagnýtrar heimspeki hafa lokið framhaldsnámi á sviði uppeldis- og menntunarfræða með áherslu á heimspækikennslu.

Fyrirtækið var stofnað árið 2012 og bíður upp á ýmiskonar fræðslu tengda heimspeki og hagnýtu gildi hennar.

Þar má til að mynda nefna námskeið, fyrirlestra og verklega fræðslu.

Sjá nánar:
<http://hagnyttheimspeki.is/>

Í samvinnu við Fræðslu- og menningarsvið Garðabæjar hlaut þróunarverkefnið styrk árið 2011 frá Sprotasjóði mennta- og menningarmálaráðuneytisins en Fræðslu- og menningarsvið lagði að auki til fé og aðstöðu. Styrkurinn var veittur til þróunarstarfs um eflingu heimspækikennslu í leik- og grunnskólum í Garðabæjar veturinn 2011-2012. Markmið verkefnisins var að kynna fyrir öllum kennurum í leik- og grunnskólum bæjarins heimspækilegar aðferðir til að nota í eigin kennslu.² Verkefnið var skipulagt sem hluti af símenntun kennara og samanstóð af inngangsnámskeiði um heimspækikennslu og umræðuhópum. Umræðuhóparnir hittust einu sinni í mánuði, 7-9 sinnum yfir veturinn. Fyrri hluta vetrar var lögð áhersla á umfjöllun um og verkefni tengd þeirri hugmyndafræði sem heimspækileg aðferðafræði byggir á. Seinni hluta vetrar var lögð meiri áhersla á framkvæmd og aðrar praktískar hliðar verkefnisins, líkt og heimspækileg verkefni til að vinna með nemendum. Samhliða verkefninu vann hópurinn einnig að kennsluleiðbeiningum fyrir heimspækikennslu undir heitinu *Verkefnabankinn*.³

Rannsóknarverkefnið sem hér um ræðir er hugsað sem framhald á því þróunarstarfi sem átt hefur sér stað í Garðaskóla um heimspækilega samræðu og heimspækikennslu. Markmið og tilgangur verkefnisins var skilgreint af aðstandendum þess starfs og í samvinnu við Garðabæ var leitað til Heimspækistofnunnar Háskóla Íslands til að hafa umsjón með verkefninu.

Með þátttöku sinni í verkefninu var Garðabær einnig að framfylgja skólastefnu bæjarins fyrir árin 2010-2013 en þar var heimspeki skilgreind sem eitt af markmiðum menntunar.⁴ Á þeim tíma er stefnan er mótuð er jafnframt unnið að gerð nýrrar aðalnámskrár mennta- og menningarmálaráðuneytisins og töluverð umfjöllun átt sér stað um gildi heimspækikennslu í skólum. Í aðalnámskrá grunnskóla frá 2011 var heimspeki fyrst skilgreind sem hluti samfélagsgreina, þá sem siðfræði ásamt heimspeki. Í greinanámskrá frá 2013 var svo fjallað um samfélagsgreinar sérstaklega og þá einnig heimspeki ásamt siðfræði. Í aðalnámskrá grunnskóla 2011 varð gagnrýnin hugsun og siðfræði að

² Sjá nánar: „Heimspækileg samræða í leik- og grunnskólum Garðabæjar. Lokaskýrsla til Sprotasjóðs.“ 5. júlí 2012, <http://gardaskoli.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=184490>.

³ Sjá nánar: <https://verkefnabanki.wordpress.com/>.

⁴ Sjá nánar: <http://www.gardabaer.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=89198>.

áhersluþáttum í menntun og grunnþættir menntunar, líkt og mannréttindi, lýðræði og læsi, skilgreindir sem þeir þættir er eiga að liggja allri almennri menntun til grundvallar.⁵

Drifkrafturinn fyrir því að verkefnið sem hér um ræðir varð að veruleika er að finna í þróunarstarfinu sjálfu - sem endurspegladist síðan í hugmyndum um markmið og tilgang menntunar á meðal þeirra er koma að mótun menntunar almennt og skólastefnu sérstaklega. Þá sækir verkefnið í brunn kenninga um heimspeki; heimspekikennslu, heimspekilegrar samræðu og heimspeki menntunar ásamt hugmynda um hlutverk og gildi menntunar fyrir einstakling og samfélag.

Rannsóknarverkefni um tengsl heimspeki og kennslu

Vorið 2013 gerði Garðabær samstarfssamning við Heimspekistofnun Háskóla Íslands um að rannsaka tengsl heimspeki og kennslu í leik- og grunnskólum Garðabæjar. Verkefnið var skipulagt til tveggja ára, frá hausti 2013 til vors 2015. Markmið verkefnisins var að auka þekkingu kennara á því hvernig hægt er að nýta heimspekilega samræðu sem kennsluáðferð í leik- og grunnskólum; að efla skilning þeirra á hvernig hægt er að nýta samræðuna til innleiðingar á grunnþáttum menntunar í skólastarfi; og að byggja upp hæfni þeirra í heimspekilegri samræðu. Verkefninu var ætlað að skoða hvernig kennarar tileinka sér heimspekilega samræðu sem kennsluáðferð og hvort, og þá hvernig, hún hafi áhrif á fleiri þætti í þeirra starfi. Í því samhengi var einnig horft til þess hvort kennslufnið styðji við markmið samræðunnar. Að lokum var viðhorf nemenda til kennsluáðferðarinnar kannað.

Rannsóknarspurningin og aðferðafræði

Rannsóknarspurning verkefnisins er eftirfarandi: *Hvert er gildi og markmið heimspekilegrar samræðu í menntun?* Það er sú spurning sem rannsakandi verkefnisins hafði til hliðsjónar og bar að svara að verkefninu loknu. Við val á aðferðafræði var horft til markmiða

⁵ Sjá nánar Aðalnámskrá grunnskóla: <http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefingefni/namskrar/adalnamskra-grunnskola/>.

Skólastefna Garðabæjar 2010-2013

Í skólastefnu Garðabæjar frá 2010 kemur fram að markmið í leik- og grunnskólum varðandi nám og kennslu voru m.a. að: „nemendur fái þjálfun í heimspekilegri samræðu.“

Rannsóknarverkefnið sem hér um ræðir er þá einn þeirra þátta er hafði það markmið að framfylgja skólastefnu bæjarins.

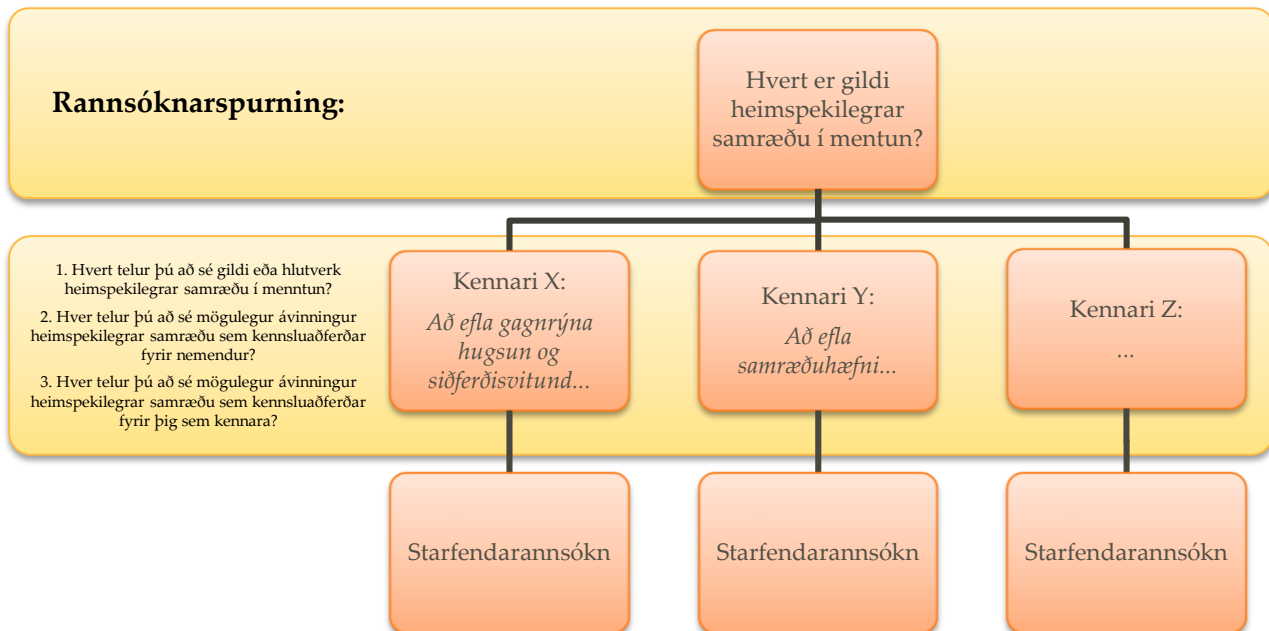
Það var gert með því að bjóða öllum leik- og grunnskólum bæjarins til þátttöku í verkefni sem hafði það markmið að stuðla að aukinni hæfni og þekkingu kennara á heimspekilegri samræðu.

Sjá nánar:
<http://www.gardabaer.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=89198>

verkefnisins en við mat á verkefninu er mikilvægt að beita fjölbreyttum rannsóknaraðferðum til að gefa sem gleggsta mynd af því. Í upphafi var ákveðið að þátttakendur skildu vinna starfendarannsókn, að unnin yrði vettvangsathugun og að beita skildi meginðlegum rannsóknaraðferðum.

Rannsóknarspurningin rammaði verkefnið inn og var þannig nokkurs konar „yfirmarkmið“ verkefnisins. Við upphaf verkefnisins, á fyrsta fræðslunámskeiðinu, setti hver og einn þátttakandi fram sitt eigið viðhorf til rannsóknarspurningarinnar. Það gerði hann með því að svara þremur spurningum sem rannsakandi lagði fyrir þátttakendur í upphafi verkefnisins um gildi heimspekilegrar samræðu (sjá mynd). Hugmyndirnar sem komu fram í svörum þátttakenda tók rannsakandi saman og setti í fræðilegt samhengi við hugmyndir og kenningar um heimspekilega samræðu og menntun. Þá samantekt sem og eigin svör gat þátttakandi haft til hliðsjónar á meðan verkefninu stóð.

Markmið spurninganna var að gefa þátttakendum tækifæri til að skýra frá eigin viðhorfi og væntinga til kennsluaðferðarinnar og þannig verkefnisins um leið. Með því að fá innsýn inn í viðhorf og væntingar þátttakenda og tengja þær við fræðilegar kenningar og hugmyndir um heimspekikennslu, og heimspekilega samræðu sem kennsluaðferð, var einnig hægt að vinna markvisst með tiltekna þætti sem myndu gagnast kennaranum frekar en aðra í innleiðingarferlinu sjálfu. Þetta má skýra nánar með skýringarmyndinni hér fyrir neðan:

Mynd 1. Uppbygging rannsóknarspurningarinnar

Það að svara spurningum með það að markmiði að skilgreina viðhorf sitt og væntingar til kennsluaðferðarinnar má skilgreina sem fyrsta skrefið í *starfendarannsókninni*; sbr. „hvert er viðhorf mitt til heimspekilegrar samræðu og hlutverks hennar í menntun?“

Þáttur hvers kennara er tók þátt í verkefninu var að beita heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð undir leiðsögn innleiðingarteymis verkefnisins. Samhliða því unnu þátttakendur að *starfendarannsókn* en hlutverk starfendarannsóknarinnar var að vera sá vettvangur þar sem kennarar höfðu tækifæri til að ígrunda reynslu sína af kennsluaðferðinni og verkefninu í heild sinni. Aðferðafræði starfendarannsóknarinnar byggir á dagbókarskrifum þar sem haldið er utan um reynslu þátttakanda og hugleiðingar, sem og reglulegum samráðsfundum með öðrum þátttakendum verkefnisins.

Dagbókarskrif starfendarannsóknarinnar lýsa viðhorfi og upplifun kennara af samræðutímunum og er þá sá vettvangur þar sem kennarinn getur lagst í ígrundum um starfið. Þá gefa þau mikilvæga innsýn inn í viðhorf kennara og nemenda til samræðuæfinganna og framvindu þeirra. Fyrir kennarann gera dagbókarskrifin honum kleift að fá yfirsýn yfir framvindu vinnunar og með því að rifja upp fyrri skrif er hægt að skoða og bera saman breytilega þætti líkt og viðhorf, hæfni og aðra aðstæðubundna þætti.

Ólíkt hefðbundnum starfendarannsóknnum var dagbók þátttakenda eitt þeirra gagna sem nýtt voru til mats á verkefninu. Dagbókarskrifin voru því ekki alveg frjáls að því leiti að rannsakandi tilgreindi í upphafi tiltekin atriði sem æskilegt væri að kæmu fram (sjá viðauki 1). Þá var um að ræða tæknileg atriði líkt og fjölda nemenda er tóku þátt í samræðunni, lengd samræðuæfingarinnar og hvaða tiltekna samræðuæfing var unnin. Að öðru leiti voru skrifin frjáls. Dagbókarskrifin voru þannig ekki einungis til ígrundunar fyrir þátttakendur heldur einnig skráningartæki fyrir rannsakanda.

Samhliða dagbókarskrifunum voru haldnir reglulegir samráðsfundir með öllum þátttakendum verkefnisins. Hlutverk þeirra var að vera vettvangur þar sem þátttakendur ræddu sameiginlega reynslu sína af verkefninu, af samræðuæfingunum og öðrum þáttum er snéru að framkvæmd verkefnisins.

Sem rannsóknaraðferð aflaði starfendarannsóknin gagna um upplifun og hugleiðingar þátttakenda um viðfangsefnið. Fyrir kennarann var hlutverk starfendarannsóknarinnar að vera sá

Starfendarannsókn

Starfendarannsóknin felst í þeirri vinnu sem þátttakendur sinna í formi dagbókaskrifa og annarar úrvinnslu að loknum samræðuæfingum.

Dagbókarskrifin eru sá vettvangur þar sem kennarinn getur skráð hugleiðingar um samræðuæfingarnar og verkefnið í heild sinni.

Önnur hlið starfendarannsóknarinnar eru samráðsfundir þar sem allir þátttakendur hittast og ræða reynslu sína af samræðuæfingunum.

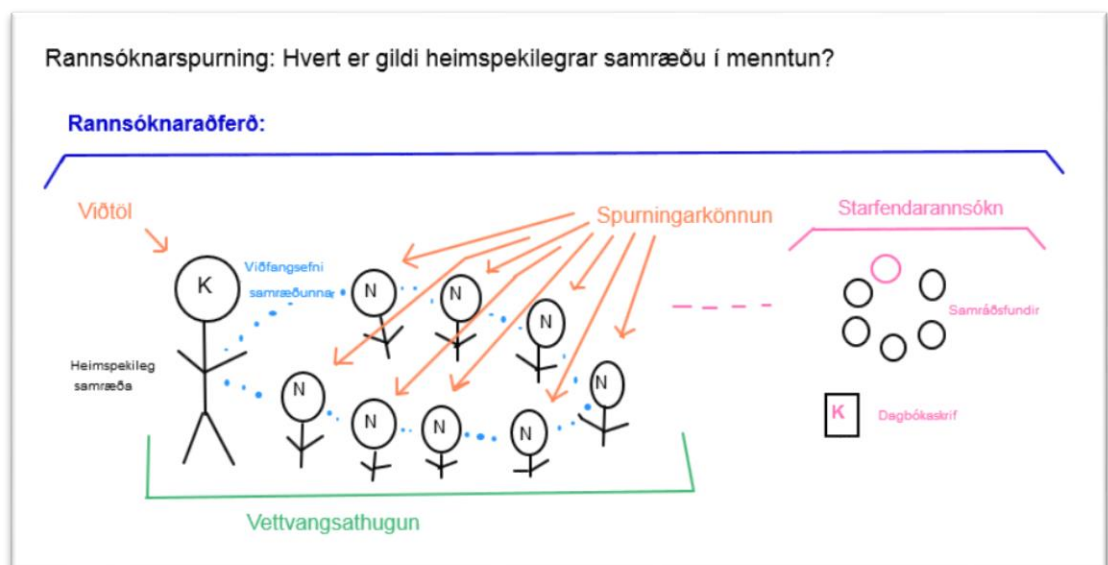
Hlutverk starfendarannsóknarinnar er að vera sá þáttur er stuðlar að sjálfsrýni og yfirvegun um samræðuæfingarnar sjálfar sem kennsluaðferð og/eða vettvang menntunar.

vettvangur er stuðlaði að sjálfsrýni og yfirvegun um samræðuæfingarnar sjálfar sem kennsluaðferð og tengsl viðfangsefnisins við hlutverk og gildi menntunar. Það felur svo í sér ígrundun og athugun á eigin starfháttum.

Til viðbótar við starfendarannsókn kennara var einnig unnin vettvangsathugun. Markmið athugunarinnar var að fá innsýn inn í framvindu samræðuæfingarinnar í kennslustund og svo, með samanburðarupptöku, að meta hvort og ef þá hvernig þróun hefur átt sér stað á þeim hæfniviðmiðum er tengjast heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð. Vettvangsathugunin var sá þáttur verkefnisins þar sem heimspekileg nálgun átti hvað best við en það var þá einna helst í mati á mati á samræðunni sjálfri. Með tilliti til þess að dagbókarskrif starfendarannsóknarinnar og spurningakönnun til nemenda gefi innsýn í viðhorf og upplifun kennara og nemenda er vettvangsathugunin sú rannsóknaraðferð þar sem rannsakandi gat fengið innsýn inn í samræðuna milliliðalaust.

Vettvangsathugunin fólst í myndbandsupptöku af samræðuæfingu með nemendum og var unnin haustönn 2014 og vorönn 2015, á bæði leik- og grunnskólastigi. Kennarar völdu viðfangsefni samræðunnar í samvinnu við aðstandendur verkefnisins og sáu sjálfir um að framkvæma myndbandsupptökuna. Kennarar sem og nemendur höfðu val um hvort þeir tóku þátt í vettvangsathuguninni eða ekki.

Að lokum var spurningakönnun lögð fyrir nemendur á unglingastigi með það að markmiði að fá innsýn í viðhorf þeirra til þeirra samræðutíma sem þeir höfðu tekið þátt í sem og heimspekilegrar samræðu yfir höfuð. Könnunin var lögð fyrir nemendur tvisvar, fyrst haustið 2014 og í síðara skiptið vorið 2015. Markmið spurningakönnunarinnar var að koma rödd nemenda á framfæri gagnvart verkefninu. Hér fyrir neðan má sjá skýringarmynd af skipulagi rannsóknarinnar m.t.t. rannsóknaraðferðarinnar.

Mynd 2. Skipulag rannsóknarverkefnisins í ljósi rannsóknaraðferða

Undirbúningur og skipulag

Sem fyrr segir gerði Garðabær samning við Heimspekistofnun Háskóla Íslands um að vinna rannsóknarverkefnið vorið 2013. Í kjölfarið var verkefninu skipaður rannsakandi af Heimspekistofnun, Elsa Haraldsdóttir, MA í heimspeki frá Háskóla Íslands. Verkefnastjóri verkefnisins var Henry Alexander Henrysson, aðjúnt í heimspeki við Háskóla Íslands. Stjórn verkefnisins skipuðu, ásamt rannsakanda og verkefnastjóra, Róbert H. Haraldsson, prófessor í heimspeki og Brynhildur Sigurðardóttir, skólastjóri Garðaskóla og heimspekikennari. Fyrsti fundur stjórnar verkefnisins var haldin í 20. ágúst 2013. Þar var farið yfir framkvæmd og skipulag verkefnisins og fyrstu skref verkefnisins á haustönn 2013 skipulögð.

Hlutverk rannsakanda var að halda utan um og skipuleggja verkefnið. Rannsakandi hélt utan um kynningu á verkefninu, framkvæmd og beytti viðeigandi rannsóknaraðferðum í starfi sínu. Hlutverk rannsakanda var m.a. að skoða hvernig námsefni kennararnir nýttu og hvort það styður heimspekilega samræðu í námi; fylgjast með hvernig kennarar tileinka sér heimspekilega samræðu sem kennsluáðferð og meta starfið í ljósi vettvangsathugunar. Þá var það hlutverk rannsakanda að skoða viðhorf nemenda til aðferðarinnar, taka viðtöl við þátttakendur og skrifa og kynna lokaskýrslu um verkefnið.

Innleiðing á heimspekilegri samræðu sem kennsluáðferð var í höndum Hagnýt heimspeki ehf. (sjá nánar kynningu hér að framan). Hlutverk innleiðingarhópsins var að sjá um innleiðingu nýrra kennsluhátta, skipulagningu þeirra og utanumhald. Þá var hlutverk þeirra að auka þekkingu kennara á hvernig hægt sé að nýta heimspekilega samræðu sem kennsluáðferð í leik- og grunnskólum; benda á tengsl heimspekilegrar samræðu við grunnþætti menntunar og byggja upp reynslu kennara á sviði heimspekilegrar samræðu.

Verkefninu var einnig skipaður stýrihópur sem samanstóð af fulltrúum Garðabæjar, Heimspekistofnunnar og þátttökuskólanna. Veturinn 2013-2014 skipuðu stýrihópin Anna M. Hreinsdóttir, f.h. fræðslu- og menningarsviðs Garðabæjar, Elsa Haraldsdóttir, f.h. Heimspekistofnunar Háskóla Íslands, Brynhildur Sigurðardóttir,

Heimspekistofnun Háskóla Íslands

...

„Heimspekistofnun er faglega sjálfstæð rannsóknarstofnun innan Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands.

Stofnunin annast grunnrannsóknir í heimspeki og leitast við að efla tengsl rannsókna og kennslu og veita rannsóknanemum þjálfun og reynslu í vísindalegum vinnubrögðum.

Heimspekistofnun gengst fyrir ráðstefnum, málstofum, fyrirlestrum og hvers konar annarri starfsemi sem stutt gæti rannsóknir og kennslu á fræðasviðinu og eftt tengsl við alþjóðlegt háskólasamfélag og íslenskt þjóðlíf.“

Sjá nánar:
<http://heimspekistofnun.hi.is/>

skólastjóri Garðaskóla, Ingibjörg Gunnarsdóttir, skólastjóri Hæðarbóli, Kristín Sigurbergisdóttir, skólastjóri Ökrum, Sigrún Sigurðardóttir, skólastjóri Bæjarbóli og Sveinbjörn M. Njálsson, skólastjóri Álfstanesskóla. Hlutverk stýrihópsins var að hafa yfirsýn yfir framkvæmd og framvindu verkefnisins út frá sjónarhóli skólanna og mögulega koma með athugasemdir og eða fyrirspurnir því tengdu.

Verkefnið var skipulagt yfir fjórar annir; haust 2013, vor 2014, haust 2014 og vor 2015. Fyrsta önnin var skipulögð fyrir undirbúnings- og kynningarstarf en þær þrjár síðari fyrir innleiðingu heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferð. Undirbúningsönnin fólst í að kynna verkefnið fyrir kennurum og skólastjórnendum í skólum bæjarins, fá þátttakendur í verkefnið og kynna fyrir þeim verkefnið, framvindu þess og markmið og undirbúa þá fyrir innleiðingastarfið sjálft.

Í byrjun hausts 2013 auglýsti Fræðslu- og menningarsvið Garðabæjar í samstarfi við Heimspekistofnun Háskóla Íslands eftir áhugasömum kennurum til þátttöku í rannsóknarverkefni um tengsl heimspeki og kennslu í leik- og grunnskólum Garðabæjar. Auglýsing var send á skóla bæjarins þann 22. ágúst og aftur þann 3. september 2013. Auglýsinguna er að finna sem fylgiskjal 2 í viðauka.

Kynningarfundur

Þátttakendum, og öðrum áhugasömum, var boðið á kynningarfund um verkefnið mánudaginn 28. október 2013 í Garðaskóla.

Á fundinum var farið yfir framkvæmd verkefnisins og einstaka þætti rannsóknarinnar. Farið var yfir innleiðingarferlið á nýjum kennsluháttum, matsþátt verkefnisins og dagskrá námskeiðs fyrir þátttakendur í nóvember kynnt.

Þá voru einnig kynntir möguleikar þátttakenda á að fá þátttöku í verkefninu metna til eininga við nám í Háskóla Íslands.

Í kjölfar þess að auglýsing um verkefnið var send á alla skóla bæjarins, var öllum leik- og grunnskólum Garðabæjar boðið upp á kynningar á verkefninu í skólunum sjálfum. Alls þáðu sex skólar kynningu, þar af fjórir grunnskólar og tveir leikskólar. Þeir skólar sem þáðu kynningu voru Flataskóli, Álfstanesskóli, Sjálandsskóli, leikskólarnir Bæjarból og Hæðarból og Hofstaðaskóli. Skólakynningar voru um 15-20 mínútur að lengd og voru haldnar dagana 13. - 24. september 2013. Brynhildur Sigurðardóttir sá um kynningu á verkefninu í Garðaskóla sem einn af aðstandendum verkefnisins.

Að skólakynningunum loknum voru þátttakendur orðnir tólf talsins úr samtals fimm skólum. Frá því kynning á verkefninu hófst og fram að kynningarfundi fyrir þátttakendur í október, var tekið við skráningu þátttakenda. Einstaka kennarar skráðu sig til þátttöku, sem og kennarahópar sameiginlega.

Í kjölfar kynningarfundarins, í lok nóvember, var haldið fræðslunámskeið fyrir þátttakendur um framkvæmd og markmið verkefnisins. Að því loknu var undirbúningstímanum formlega lokið og í janúar 2014 hófst innleiðingarferlið sjálft.

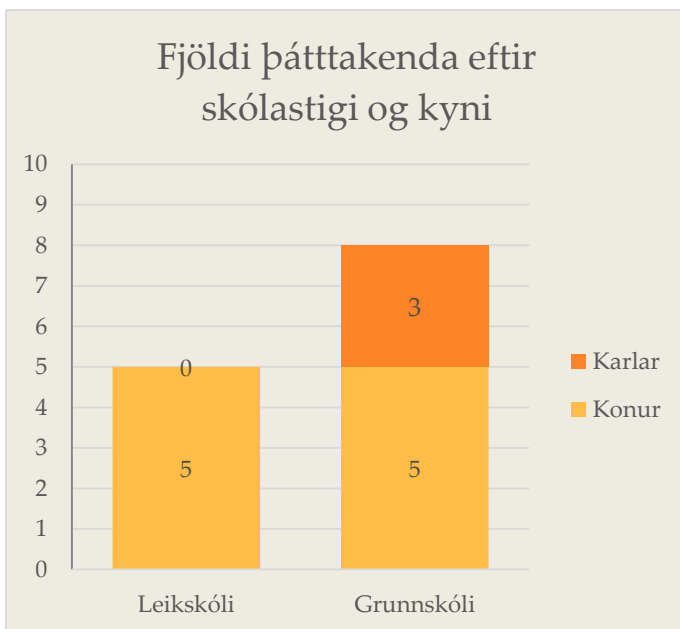
Þátttakendur

Fleiri leikskólar en grunnskólar skráðu sig til þátttöku en samanlagt komu fleiri þátttakendur úr grunnskólum en leikskólum.

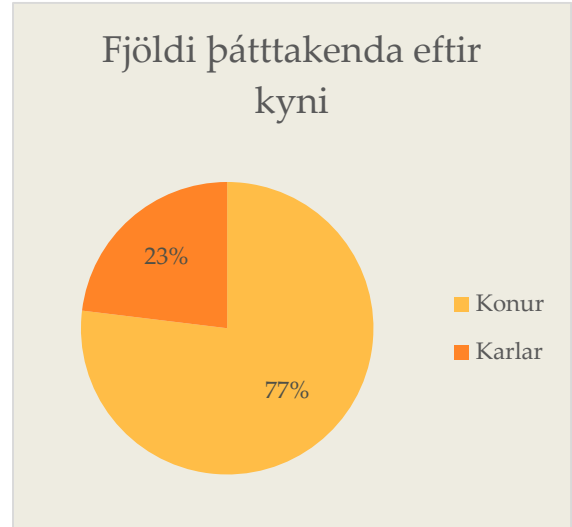
Fjöldi þátttökuskóla var 5 og þar af 3 leikskólar og 2 grunnskólar.

Þátttökuskólar voru eftirfarandi: leikskólinn Akrrar, Álftanesskóli, leikskólinn Bæjarból, Garðaskóli og leikskólinn Hæðarból.

Samtals var fjöldi þátttakenda 13, þar af 5 af leikskólastigi og 9 af grunnskólastigi. Kynjahlutfall þátttakenda var 9 konur á móti 3 körlum.

Tafla 2. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir skólastigi og kyni

Tafla 1. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir kyni

Tafla 3. Fjöldi þátttakenda í verkefninu eftir skólastigi

Fræðslunámskeið

Samtals voru haldin þrjú fræðslunámskeið fyrir þátttakendur í tengslum við rannsóknarverkefnið, eitt fyrir hvern hluta verkefnisins.

Fyrsta námskeiðið var í tveimur hlutum. Sá fyrri fjallaði um starfendarannsóknir en sá síðari um heimspekilega samræðu og tengsl hennar við menntun.

Annað námskeiðið hafði það markmið að dýpka þekkingu þátttakenda á tiltekinni tegund heimspekilegrar samræðu.

Þriðja námskeiðið fólst í greiningu og umræður um tilgang og markmið heimspekilegrar samræðu í menntun.

Innleiðing á heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð

Fræðslunámskeið

Markmið fræðslunámskeiðanna var fyrst og fremst að dýpka þekkingu og þátttakenda á heimspekilegrar samræðu og efla hæfni þeirra í að beita henni í eigin starfi. Þá var það einnig hlutverk fræðslunámskeiðanna að fræða þátttakendur um aðferðafræði og markmið starfendarannsókna. Í ljósi markmiða verkefnisins var það hlutverk námskeiðanna að stuðla að aukinni þekkingu kennara á því hvernig hægt er að nýta heimspekilega samræðu sem kennsluaðferð í leik- og grunnskólum og að efla skilning þeirra á hvernig hægt er að nýta samræðuna til innleiðingar á grunnþáttum menntunar í skólastarfi. Samtals voru haldin þrjú námskeið fyrir þátttakendur verkefnisins; það fyrsta haustönn 2013, annað haustönn 2014 og það þriðja vorönn 2015. Allir þeir eru komu að skipulagningu og framkvæmd fræðslunámskeiðanna eru sérfræðingar á því sviði sem um ræðir, hafa lokið framhaldsmenntun um tiltekið efni og búa yfir starfsreynslu af viðeigandi vettvangi.

Fyrsta fræðslunámskeiðið var haldið dagana 22. og 23. nóvember 2013 í Garðaskóla. Námskeiðinu var ætlað að vera hagnýtur undirbúningur fyrir innleiðingu heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferðar og fjallaði um viðfangsefni og aðferðafræði rannsóknarverkefnisins. Fyrri hluta námskeiðisins, samtals 3 klst., fjallaði Hafþór Guðjónsson, lektor á menntavísindasviði og sérfræðingur um starfendarannsóknir, um hlutverk og eðli starfendarannsókna. Þar kynnti Hafþór aðferðafræði starfendarannsókna og möguleika þeirra í tengslum við rannsóknarverkefnið og þátttakendum gafst tækifæri til að spyrja út í og fræðast um starfendarannsóknir í tengslum við verkefnið sérstaklega.

Seinni hluta námskeiðsins, laugardaginn 23. nóvember, kynntu sérfræðingar um heimspekilega samræðu, Hagnýt heimspeki ehf. ásamt Hjalta Hafþórssyni leikskólakennara og MA í heimspeki, helstu þætti samræðunnar. Aðstandendur Hagnýtrar heimspeki eru sem fyrr segir Ármann Halldórsson, Brynhildur Sigurðardóttir, Ingimar Ólafsson Waage, Jóhanna Kristín Guðmundsdóttir og Jóhanna Guðrún Ólafsdóttir. Brynhildur hélt stuttan fyrirlestur um tengsl

heimspækilegrar samræðu við grunnþætti menntunar og hæfniviðmið aðalnámskrár mennta- og menningarmálaráðuneytis ásamt því að kynna samræðureglur í heimspækilegri samræðu. Í kjölfarið unnu Jóhanna Kristín og Ingimar heimspækilega samræðuæfingu með þátttakendum. Eftir hádegi sagði Hjalti frá, og gaf innsýn í starf sitt sem heimspækikennari í leikskóla. Að lokum kynnti Ármann Halldórsson Sókratíska samræðu fyrir þátttakendum. Þá lagði rannsakandi jafnframt viðhorfskönnun fyrir þátttakendur á námskeiðinu um verkefnið og viðfangsefni þess en svör við könnuninni voru höfð til hliðsjónar við vinnslu verkefnisins. Seinni hluti námskeiðsins var samtals 8 klst., og bauð Garðaskóli þátttakendum upp á morgunkaffi og heitan mat í hádeginu.

Annað fræðslunámskeið var haldið haustið 2014, í samtals 3 klst. Þar hélt Ármann Halldórsson námskeið í sókratískri samræðu. Á námskeiðinu fengu þátttakendur innsýn inn í tiltekna samræðuaðferð með því að setja sig í spor nemenda í samræðunni, sem var svo stýrt af Ármanni. Í kjölfarið var aðferðin rædd og skoðuð. Þriðja fræðslunámskeiðið var haldið vorið 2014, samtals 2 klst. Um var að ræða málstofu um samræðuaðferð franska heimspækingsins Oscars Brenifiers. Þar var fjallað um ólíkar aðferðir í heimspækilegri samræðu og ólík markmið samræðunnar. Á námskeiðinu gafst einnig tækifæri til að ræða um hlutverk samræðunnar í menntun. Rannsakandi verkefnisins skipulagði og hélt utan um málstofuna.

Fræðslunámskeiðin voru opin öllum kennurum í leik- og grunnskólum Garðabæjar, sem og öðrum áhugasömum. Auglýsingar voru sendar á skóla og skólastjórnendur þess efnis en þrátt fyrir það var þátttaka í námskeiðinum eingöngu bundin við skráða þátttakendur í verkefninu. Auk fræðslunámskeiðanna var í upphafi verkefnisins lagður fram leslisti fyrir þátttakendur þar sem var að finna greinar og bækur um heimspækilega samræðu sem kennsluaðferð og heimspeki með börnum og unglingum. Lesefnið og annað efni sem unnið var með á fræðslunámskeiðunum, líkt og glærur og upptökur, mátti finna í gagnbankanum *dropbox.com*, sem þátttakendur höfðu aðgang að.

Vettvangsvinna

• • •

Vettvangsvinnan er sú vinna er kennarar sinna á vettvangi en það er að beita heimspækilegri samræðu sem kennsluaðferð.

Til þeirrar vinnu telst einnig undirbúningur samræðuæfinganna og úrvinnsla í formi starfendarannsóknar.

Vettvangsvinnan er meginundirstöð rannsóknarverkefnisins en þar á rannsóknin á tengslum heimspeki og menntunar sér stað.

Að meðaltali unnu kennara átta samræðuæfingar með nemendahópi á önn.

Hver samræðuæfing stóð yfir í 30 til 40 mínútur, einu sinni í viku.

Framlag þátttakenda

Framlag þátttakanda til verkefninu má þá greina í fjóra þætti:

1. fræðslunámskeið
2. vettvangsvinna – þ.e. samræðuæfing með nemendum
3. starfendarannsókn – þ.e. dagbókarskrif og samráðsfundir
4. vettvangsrannsókn

Haldin voru 5 námskeið fyrir þátttakendur á tímabilinu, ýmist í formi fyrirlestra eða verklegra námskeiða.

Haldnir voru samtals 10 samráðsfundir á tímabilinu, hver fundur var um klukkustund að lengd.

Þá hélt hver þátttakandi að lágmarki 24 samræður með hópi nemenda á meðan verkefninu stóð.

Innleiðingarferlið

Innleiðing heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferðar fór formlega af stað í janúar 2014. Önnin samanstóð af samráðsfundum og vettvangsvinnu þátttakenda en við upphaf annarinnar var kennurum boðinn fundur með rannsakanda þar sem farið var yfir aðferðafræði starfendarannsóknarinnar og hægt var að ræða innleiðingarferlið í ljósi starfs hvers kennara fyrir sig.

Í kjölfarið var fyrsti samráðsfundur allra þátttakenda var haldin, 8. janúar í Garðaskóla. Þar var formlegt skipulag annarinnar kynnt og nánari tímasetningar og dagsetningar skipulagðar í samráði við þátttakendur. Þá var fyrsta skrefið í innleiðingarferlinu kynnt og skipulagt með þátttakendum. Innleiðingarferlið fólst þá í vettvangsvinnu þátttakenda sem var samræðuæfing með nemendum, einu sinni í viku. Veturinn 2014-2015 var framvinda verkefnisins með sambærilegum hætti og vorönnina 2014. Verkefnið hófst á ný í september og stóð yfir í tólf til þrettán vikur hvora önn.

Samráðsfundir

Markmið samráðsfundanna var að vera vettvangur þar sem kennurum gafst tækifæri til að ræða reynslu sína og hugleiðingar um samræðuæfingarnar, innleiðingarferlið og verkefnið í heild sinni. Þá voru fundirnir einnig vettvangur þar sem rannsakandi fékk innsýn inn í framgang verkefnisins innan skólanna sem og viðhorf þátttakenda. Hefðbundin fundur fólst í því að fara yfir framvindu verkefnisins frá því á síðasta fundi og opna fyrir athugasemdir og hugleiðingar þátttakenda, hvort sem um samræðuæfingarnar eða verkefnið í heild sinni.

Við upphaf innleiðingarferlisins voru samráðsfundirnir skipulagðir með þeim hætti að allir þátttakendur verkefnisins hittust á klukkutíma löngum fundi, seinnipart dags í miðri viku, með 3-4 vikna millibili. Í upphafi var lagt til að fundirnir yrðu 6-8 talsins en við lok annarinnar, vorið 2014, höfðu verið haldnir samtals 4 fundir. Tilgangur þess að allir þátttakendur hittust, óháð skólastigi, var til að undirstrika sameiginlegt viðfangsefni þátttakenda, sem var samræðan og gildi hennar í menntun. Þá voru fundirnir haldnir til skiptis í nokkrum þeirra skóla er tóku þátt í verkefninu.

Um vorið kom einnig fram í dagbókarskrifum sumra þátttakenda á unglingastigi að þeir teldu að meiri ávinningur væri af fundunum ef skólastigin, leik- og grunnskóli, funduðu í sitt hvoru lagi. Á skipulagsfundi aðstandenda verkefnisins í lok annarinnar var tekin afstaða til þessara athugasemda og ákveðið var að breyta fyrirkomulagi samráðsfundanna. Markmiðið með breytingunum var þá fyrst og fremst að auka gæði fundanna m.t.t. rýmri tíma á hvern þátttakenda og auðveldara fyrirkomulag við skipulagningu fundanna.

Fyrirkomulagið veturinn 2014-2015 var skipulagt með þeim hætti að haldnir voru tveir fundir með öllum þátttökuhópnum í heild sinni, einn í upphafi annar og einn við lok hennar. Þess á milli skyldu þátttakendur innan hvers skólastigs fyrir sig funda samtals fjórum sinnum yfir önnina. Þá var það hlutverk aðstandenda verkefnisins innan *Hagnýtrar heimspeki* að halda utan um þá fundi sem skipuleggjendur innleiðingarferlisins. Til að fá innsýn inn í þá fundi lagði rannsakandi til að samantekt um fundina væri færð inn í starfendadagbækur. Hvernig þeir fundir röðuðust inn á tímabilið, sem og samræðuæfingarnar sjálfar, fór eftir dagskrá hvers kennara og hvers skóla fyrir sig.

Samræðuæfingar

Fyrir þátttakendur var helsta vinnan við verkefnið samræðuæfingin sjálf og undirbúningur fyrir hana. Sú vinna ein og sér var krefjandi og jafnframt mikilvægasti þáttur rannsóknarinnar. Þar fór fram hin eiginlega rannsókn á gildi og markmiði heimspekilegrar samræðu í menntun. Áskorunin fólst í að beita samræðunni sem kennsluáðferð, að velja viðeigandi verkefni, jafnt sem og að stýra samræðunni og meta ávinning hennar, bæði menntunarlega séð og í ljósi eigin kennsluhátta. Verkefni kennara fólst þá bæði í samræðustjórnun, líkt og það að fá nemendur til að hafa hljóð, hlusta og leggja til málana og því að halda samræðunni gangandi og huga að henni efnislega. Þar skipti máli að bera kennsl á það hvenær samræðan er heimspekilegs eðlis og hvenær ekki.

Fjöldi þeirra samræðuæfinga yfir önnina sem kennari hélt með nemendahópi var mismunandi eftir skólum og jafnvel innan kennarahópsins innan hvers skóla fyrir sig. Mismuninn mátti meðal annars finna í því að samræðuæfingar gátu fallið niður vegna frídaga, leyfa eða anna í starfi kennara. Meðalfjöldi þeirra samræðna sem hver kennari hélt var átta og að meðaltali var tímalengd samræðuæfinganna um 30 mínútur hver.

Stærð nemendahópanna sem kennarar unnu með var ólík á milli leik- og grunnskóla. Á leikskólastigi var um að ræða 5-6 nemenda hóp en þar skiptu kennarar deildarinnar hópnum á milli

Mynd 3. Samræðuæfing í Garðaskóla vorönn 2014

Samræðuæfingar

Viðfangsefni samræðuæfinganna voru fengin úr verkefnabanka Heimspekitorgs, frá franska heimspekingnum Oscar Brenifier, úr íslenskum fornbókmenntum, heimspekibókinni Bullukollu eftir Sigurð Björnsson og fleiri barnabókmenntum.

Þá kom einnig fyrir að viðfangsefni samræðunnar væru dæmi úr daglegu lífi nemendanna eða viðburðaríkir atburðir.

Viðfangsefni samræðuæfinganna voru þá í formi siðferðilegra álitamála, hugtakaskilgreininga, greininga á rökvillum og önnur tilvistarspekileg efni.

sín. Þá tók hver kennari um fjórðung nemendahópsins og vann samræðuæfingu með honum í rými innan deildarinnar þar sem var nægt næði. Þetta fyrirkomulag hélst óbreytt á meðan verkefninu stóð. Á miðstigi grunnskóla vann kennari ýmist með hálfan eða heilan nemendahóp á meðan þátttöku í verkefninu stóð.

Fyrsta hluta verkefnisins, vorönnina 2014, unnu kennarar á unglingastigi grunnskóla með heilan bekk nemenda, eða um 20 til 25 nemendur í einu. Þá önnina tóku aðstandendur Hagnýtrar heimspeki þátt í kennslustundunum, voru kennurum til halds og trausts og leiddu samræðuna ef svo bar undir. Í umfjöllun á samráðsfundum kom fram að erfitt gat verið að vinna samræðuæfinguna með stórum hópi m.t.t. þess að halda samræðunni gangandi og fá nemendur til að einbeita sér að viðfangsefninu. Veturinn 2014-2015 var fyrirkomulaginu breytt með þeim hætti að kennarar unnu með hálfan nemendahóp í samræðuæfingum frekar en heilan. Þá unnu kennararnir meira sjálfstætt og án viðveru reyndari kennara úr hópi Hagnýtrar heimspeki. Það varð einnig til þess að hluti þátttakenda í kennarahópnum tóku að sér ritunarkennslu með hinum helmingnum af nemendahópnum og tóku ekki frekar þátt í verkefninu.

Samræðuverkefnin, viðfangsefni samræðanna, voru valin með tilliti til aldurs nemenda og þeirra verkefna sem unnið var að innan skólans. Viðfangsefni samræðuæfinganna var valið af aðstandendum verkefnisins í samráði við kennarana. Við val á verkefnum var horft til aldurs og þroska nemenda en einnig tekið tillit til þeirra kennslu og hæfniviðmiða sem við átti á hverju skólastigi fyrir sig. Þá var einnig horft til þeirra verkefna sem unnið var að innan bekkjarins eða skólans.

Þeir þátttakendur verkefnisins sem kenndu á unglingastigi voru allir kennarar í íslensku. Viðfangsefni samræðuverkefnanna sem þeir unnu voru þá bæði „hreinar“ heimspekilegar æfingar sem og æfingar sem tóku útgangspunkt sinni í viðfangsefni kennslunnar. Samræðuæfingarnar voru einnig metnar út frá þeim kennslu- og hæfnimarkmiðum sem eiga við í íslensku. Dæmi um samræðuverkefni í íslensku voru samræðuæfingar út frá viðfangsefni Laxdælu, sem var til kennslu þá önnina. Bókmenntir sem þessar eru auðugur vettvangur ótal siðferðilegra álitamála og hugtakaskilgreininga. Þær spurningar sem nemendur lögðu fram í tengslum við Laxdælu voru meðal annars:

„Af hverju sagði Bolli ekki bara sannleikann?“ og „Hvað er langt bil á milli framhjáhalds, ástar, sambands og vináttu?“. Þá var einnig unnið með hugtök og merkingu þeirra.

Þeir þátttakendur verkefnisins sem kenndu á miðstigi grunnskóla voru báðir umsjónarkennarar. Umsjónarkennslan gat falið í sér víðari nálgun á viðfangsefni samræðunnar en þeir kennarar studdust bæði við almennar barnabókmenntir og heimspækibækur fyrir börn sem innblástur fyrir samræðurnar. Samræðuæfingin byggði þá á frásögn kennarans og spurningar og umræður spunnust út frá þeim undir leiðsögn hans. Ein af umræðuspurningunum sem annar kennarinn lagði fyrir nemendur sína var eftirfarandi: „Finnst ykkur erfitt að ræða hluti sem maður veit ekki svarið við?“. Annað dæmi um viðfangsefni samræðuæfingar var „Hvað í veröldinni gerir maður þegar einhver deyr?“. Þá notaði kennarinn tækifærið til að fjalla um atburð sem átt hafði sér stað í lífi eins nemandans með almennum hætti. Þá var hægt að fjalla um efnið án þess að persónugera það.

Að lokum má nefna dæmi um samræðuverkefni á leikskólastigi. Innblástur samræðuæfinganna þar var bæði í formi frásagna og verklegra æfinga í formi leikja. Sem dæmi má nefna söguna „Heimurinn og ég“ úr heimspækibókinni Bullukolla eftir Sigurð Björnsson. Ein af umræðuspurningum í tengslum við þá sögu var „Er hægt að slökkva á sólinni?“. Annað dæmi um verkefni af leikskólastigi er samræðuæfing sem byggir á hugtakaleik. Þar eru skoðaðar myndir af ólíkum dýrum á meðan spurningunni: „Hugsar þetta dýr eða ekki?“ er velt upp. Ein af

Mynd 4. Kynning á heimspækiverkefni af leikskólanum Hæðarbóli

spurningum nemenda í umræðum um verkefnið var: „Heldur[ð]u að svín viti að það sé svín?“. Verkefnin voru í heildina fjölbreytt og í dagbókum starfendarannsóknarinnar mátti finna ítarlega umfjöllun um hvert verkefni fyrir sig sem og athugasemdir og hugleiðingar um framgang samræðunnar.

Viðhorf og reynsla kennara

Viðhorf kennara mátti greina í dagbókarskrifum starfendarannsóknarinnar, í umræðum á samráðsfundum og í viðtölum við kennara við lok verkefnisins. Mat á viðhorfum kennara sýnir að kennarar hafi almennt verið ánægðir með framgang verkefnisins og vinnu sína í tengslum við samræðuæfingarnar sjálfar. Á meðan á verkefninu stóð komu þó einnig fram athugasemdir og

hugleiðingar um verkefnið sem einna helst er snéru að praktískri framkvæmd samræðuæfinganna. Sumir kennarar lýstu jafnframt yfir óöryggi gagnvart viðfangsefninu, það er að segja að framkvæmd samræðuæfinganna. Í tengslum við praktíska framkvæmd verkefnisins voru til að mynda vangaveltur um kosti og galla stærðar nemendahópanna á unglingastigi. Í tengslum við það var bent á að auðveldara væri að halda utan um samræðu með minni nemendahópum, auðveldara væri að halda aga, og að þar ættu nemendur auðveldara með að einbeita sér og sýna frumkvæði. Hins vegar var einnig bent á að mikilvægt væri að þjálfra kennara í að vinna með stórum hópum því þannig sé raunveruleiki hins hefðbundna skólastarfs. Eftir reynsluna af því að hafa bæði unnið með heilan nemendahóp, líkt og á vorönn 2014, og með hálfan hóp, líkt og veturinn 2014-2015, kom fram í viðtölum við kennara á unglingastigi að meiri nánd myndaðist í minni hópum.

Er leið á verkefnið komu einnig fram athugasemdir frá kennara á unglingastigi að meira traust hefði myndast í hópnum, að nemendur þyrðu frekar að tjá hugsanir sínar og framlag nemenda hefði aukist og það málefnalegra. Þá greindi annar kennari frá því að nemendur ættu auðveldara með að taka þátt í samræðunni og að það mætti bera kennsl á meiri árangur hjá þeim sem hefðu verið lakari í upphafi verkefnisins. Í heildina voru kennarar á unglingastigi ánægðir með árangurinn af samræðunum, að bæði hefði myndast meira traust á milli nemenda í samræðunni og að kennararnir sjálfir sæju árangur í eigin starfsháttum. Þeir sjálfir væru öruggari í samræðunni og sæju kosti þess að nota samræðuna sem kennsluaðferð, bæði í tengslum við námsefnið beint sem og í almennari umræðu með nemendahópnum.

Framan af verkefninu voru kennarar töluvert að fóta sig með kennsluaðferðina, enda að mörgu leiti um nýstárlega nálgun að ræða í kennslu. Á samráðsfundum veltu kennarar því fyrir sér hvernig væri gott eða æskilegt að vinna með það sem nemendur lögðu til samræðunnar. Einn kennari á unglingastigi lagði til að það væri kannski gagnlegt að hafa lista til að leiða sig áfram, m.t.t. þess hvað væri spennandi í samræðunni og hvers vegna. Þá kom einnig fram hugleiðing um togstreitu á milli ólíkra hlutverka í kennslunni, í hefðbundnum íslenskutímum var hlutverk kennarans fyrst og fremst að miðla tiltekinni þekkingu en í heimspækítímum setti kennarinn sig í aðrar stellingar gagnvart viðfangsefninu.

Líkt og kennarar á grunnskólastigi glímdu kennarar á leikskólastigi einnig við ýmis vandamál við framkvæmd samræðunnar, m.a. í tengslum við agavandamál, þátttökuleysi og yfirgang sumra nemenda í samræðunni. Þá lýsti einn kennari á leikskólastigi þeirri skoðun sinni á einum af samráðsfundunum að það væri meiri stuðningur í öðrum kennara í samræðuæfingunum, frekar en að vinna hana einn, þar sem hann gæti tekið eftir þáttum í samræðunni sem hann gerði ekki. Í viðtölum við kennara á leikskólastigi við lok verkefnisins kom greinilega fram að þar sem fleiri en einn kennari var þátttakandi í verkefninu

var auðveldara að skipuleggja vinnuna tengda verkefniinu inn í starfið og að stuðningurinn af samstarfskennurunum skipti miklu máli. Þá smitaðist vinnan við verkefnið inn í starfið almennt. Þá kom fram í umræðum á samráðsfundum að ytri stuðningur, stjórnenda og samstarfskennara, skipti miklu máli við þátttöku í verkefni sem þessu, þar sem um innleiðingu á tilteknum kennsluháttum væri að ræða. Þá væri öll skipulagning og framkvæmd í tengslum við verkefnið nánast ómöguleg ef ekki væri áhugi eða stuðningur við verkefnið af hálfu stjórnenda.

Í tengslum við samræðuna sjálfa bentu kennarar á leikskólastigi á að það virtist skipta máli hvaða tíma dags unnið væri með samræðuna og að snemma dags gengi betur en síðar um daginn þar sem þá hefðu nemendur meira úthald og áhuga. Þá virtust

nemendur einnig hafa meiri áhuga á leiktengdum og sjónrænum verkefnum en þeim er byggðu á sögulestri eða beinum spurningum. Er leið á verkefnið greindu kennarar á leikskólastigi einnig frá því að greina mætti jákvæðar breytingar á nemendahópnum, nemendur settu fram sjálfstæðari skoðanir en áður og að samskipti þeirra á milli væru betri í samræðunni en áður. Þá töldu kennarar að bæði mætti greina framfarir hjá nemendum í framkvæmd samræðunnar, þ.e.a.s. því að hlusta, taka þátt og að einn tali í einu, og í hugsun nemenda. Það mátti greina í því hvernig nemendur settu fram rök í auknum mæli, héldu sig við efni samræðunnar, sem og vísuðu í eða beittu fyrir sig reynslu af fyrri samræðum. Á einum leikskólanna var unnið með nemendur allt frá 3 ára aldri en á samráðsfundum komu upp hugleiðingar og vangaveltur í tengslum við getu nemenda til að taka þátt í samræða í ljósi t.a.m. málþroska. Þá kom einnig fram að hægt er að vinna með heimspækilega hugsun, gagnrýna hugsun og ímyndunaraflið með margvíslegum hætti án þess að eingöngu sé lögð áhersla á framlag nemenda til samræðunnar í mæltu máli.

	„Gildi þessarar æfingar er mjög mikið. Hún þjálfar börn í spurningagerð og kennir þeim að búa þær til.“ „Það var gaman að vinna með þeim, þau sýndu áhuga, voru forvitin og dugleg.“ „Nemendur hafa þjálfast í þeim vinnubrögðum sem viðhöfð eru í heimspæki, þ.e. að spyrja spurninga, meta þær og ræða, velja og taka þátt í umræðum, segja sína skoðun og virða skoðanir annarra“ „Gaman að hlusta á ólík rök, og sjá nemendur uppgötva að góð rök geta breytt skoðun/viðhorfi.“ „Það er gaman að sjá framfarirnar, þau hafa skoðun á öllu, þeir sem höfðu lítið til málanna að leggja eru allir að opnast.“ „Flott og gagnrýnin umræða myndaðist og börnin veltu fyrir sér öllum mögulegum lausnum.“ „Nemendur hafa lært að meta umræðutímana, fram komu efasemdir um tilganginn í upphafi annar en eftir því sem á leið hafa nemendur lýst leiða yfir því að tímar hafi fallið niður.“

Mynd 5. Tilvitnanir úr dagbókum kennara

Spurningakönnun

Spurningakönnun var lögð fyrir nemendur 9. bekkjar í Garðaskóla, veturinn 2014-2015.

Könnuninni var ætlað að rannsaka viðhorf nemenda til heimspekilegrar samræðu og hlutverks hennar í menntun almennt.

Samtals tóku 129 nemendur þátt í spurningakönnuninni haustið 2014 og 125 nemendur vorið 2015.

Könnunin rannsakaði einnig viðhorf nemenda til skóla og menntunar almennt.

Könnunin var fyrst og fremst í formi krossaspurninga en í sumum tilvikum var hægt að skýra nánar frá afstöðu sinni með eigin orðum.

Að lokum má nefna að bæði í leik- og grunnskóla var val á samræðuverkefnum fjölbreytt og gaf tilefni til umræðu á samráðsfundum um hvað hentaði og hvað ekki, og hvað gekk vel og hvað ekki, í samræðuæfingunum sjálfum. Verkefnin fjölluðu um hin ýmsu hugtök sem tengdust grunnþáttum menntunar, siðferðileg álitamál og rök og rökaleikni. Áhugavert hefði verið að kafa dýpra í hvers vegna hvert verkefni var valið og í hvaða samhengi, um kennslufræðilegt gildi þeirra og áhrifa þeirra á nám nemenda, en til þess hefði þurft lengri tímaramma sem hefði falið í sér ítarlegri rannsókn í formi vettvangsvinnu og rýnivíðtala. Hér fyrir neðan má sjá beinar tilvitnanir úr dagbókum kennara:

Viðhorf nemenda

Við skipulagningu verkefnisins var augljóst að mikilvægt væri að rödd nemenda fengi sitt vægi við mat á verkefninu. Til að varpa ljósi á viðhorf og upplifun nemenda af samræðuæfingunum og tengslum heimspeki og menntunar var lögð fyrir þá spurningakönnun. Spurningakönnunin var lögð fyrir tvisvar sinnum, fyrst haustönn 2014 og í kjölfarið á vorönn 2015.

Eingöngu var lögð spurningakönnun fyrir nemendur á unglingastigi grunnskóla. Þeir þátttakandur er kenndu á miðstigi grunnskóla höfðu fallið frá verkefninu fyrir haustið 2014 og í samráði við þátttakendur á leikskólastigi var ákveðið að leggja ekki spurningakönnun fyrir nemendur á leikskólastigi í ljósi þess að framkvæmd þeirrar könnunar yrði það tímafrek og umfangsmikil að ekki gæfist svigrúm til þess.

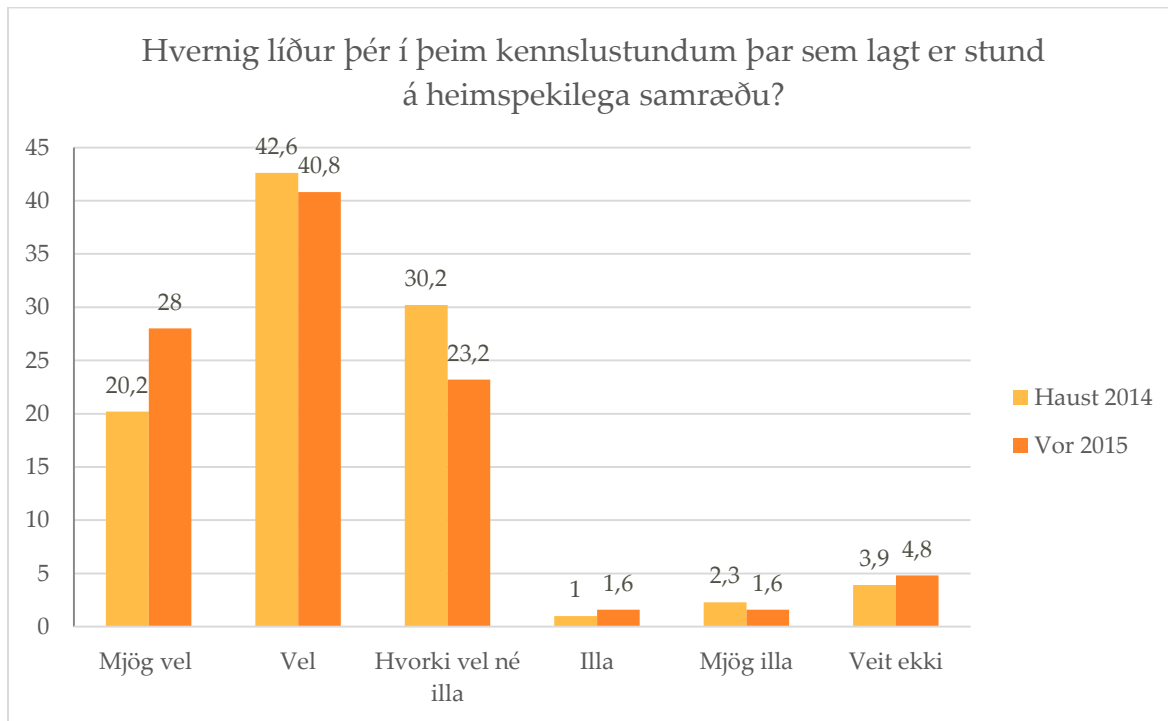
Sem fyrr segir var markmið spurningakönnunarinnar að draga fram og fá innsýn í viðhorf nemenda til samræðuæfinganna, framvindu kennslustundanna og viðhorf þeirra til heimspekilegrar samræðu yfir höfuð. Rannsakandi sá um að semja spurningarnar og hanna rafræna spurningakönnun, nánar tiltekið með viðmótinu *Google docs*. Nemendum og forráðamönnum þeirra var tilkynnt um spurningakönnunina og fengu sent bréf þess efnis þar sem þeim gafst einnig kostur á að afþakka þátttöku nemenda í athuginni.

Fyrri spurningakönnunin var lögð fyrir í nóvember 2014. Kennararnir sáu um að leggja könnunina fyrir í kennslustund í ritun og voru spurningarnar samtals 18 talsins. Á vorönn, nánar tiltekið í mars, var

spurningakönnunin lögð fyrir á ný með örlítið breyttu sniði þar sem sumum spurningum frá fyrri könnuninni var sleppt og nýjum bætt við. Það voru þá spurningar sem rannsakandi taldi að hefðu verið óþarfar eða ekki gefist nægilega vel. Spurningarnar voru í heild 16 talsins á vorönn. Þátttakendur spurningakönnunarinnar voru samtals 129 nemendur haustið 2014 en 125 nemendur vorið 2015. Spurningarlistana í heild sinni má finna í viðauka en hér á eftir má finna umfjöllun um helstu niðurstöður spurningakönnunarinnar.

Niðurstöður spurningakönnunar

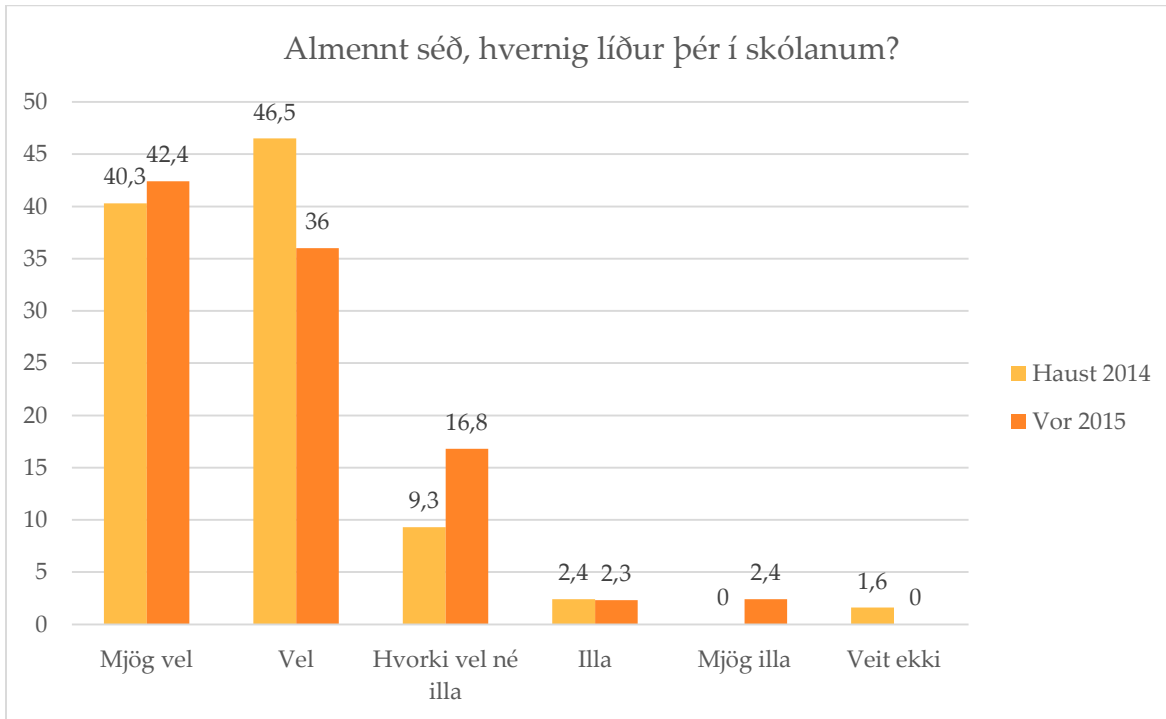
Hvert er viðhorf nemenda til samræðutímanna? Finnst þeim tíminn áhugaverður, lærdómsríkur, leiðinlegur eða tilgangslaus? Fjölmargin er hafa fjallað um gildi heimspekilegrar samræðu í menntun hafa lýst því að mikilvægt sé að traust eða samkennd sé innan nemendahópsins til að heimspekileg samræða geti átt sér stað meðal nemendanna. Traust og samkennd geri það að verkum að nemendur séu líklegri til að tjá sig, og jafnframt líklegri til að tjá sig af einlægni. Á bæði haust og vorönn voru nemendur spurðir að því hvernig þeim líði í þeim tímum er lagt er stund á heimspekilega samræðu. Samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar töldu flestum að sér liði „vel“ eða „mjög vel“ í kennslustundunum, eða um 60% á haustönn 2014 og tæplega 70% þátttakenda á vorönn 2015. Þá mátti greina aukningu á meðal þeirra sem leið „mjög vel“ í kennslustundunum á milli anna. Sjá nánar töflu 4 hér fyrir neðan:

Tafla 4. Svör við spurningunni: „Hvernig líður þér í þeim kennslustundum þar sem lagt er stund á heimspekilega samræðu?“

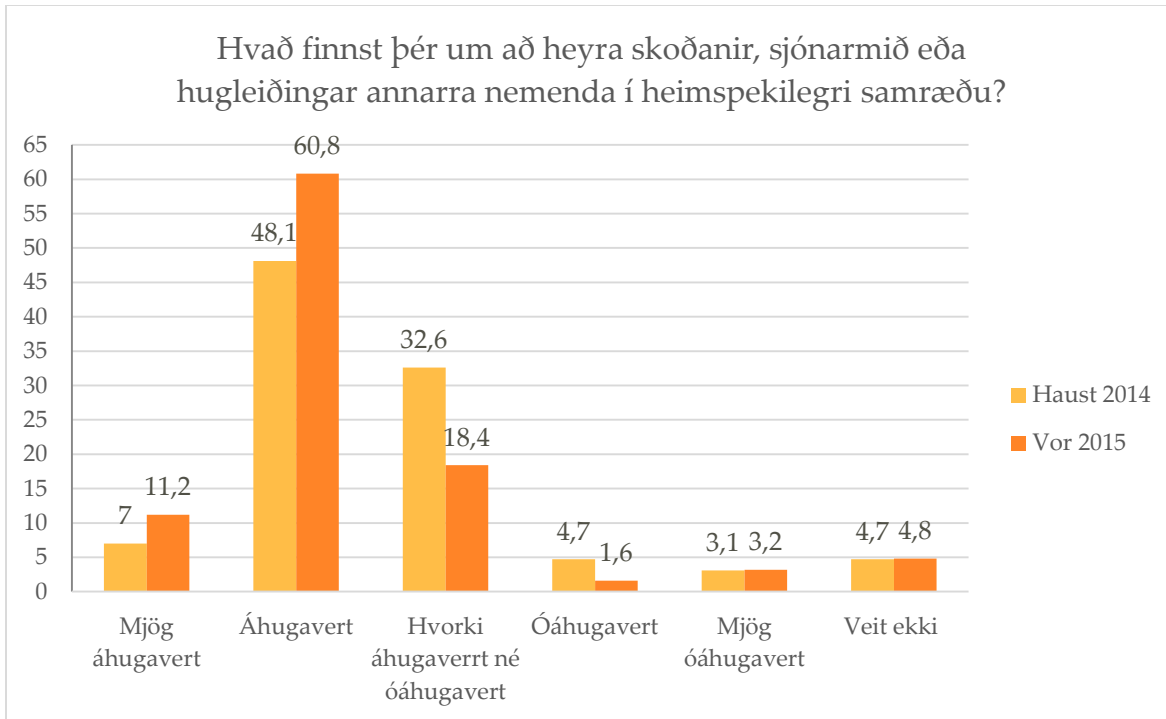
Á vorönn 2015 taka fleiri afstöðu til spurningarinnar en um þriðjungur þátttakenda á haustönn og fjórðungur á vorönn telja að þeim líði „hvorki vel né illa“ í kennslustundunum. Þessu til samanburðar þá leið um 86% þátttakenda almennt „vel“ eða „mjög vel“ í skólanum á haustönn 2014 og um 78%

Þátttakenda leið almennt „vel“ eða „mjög vel“ í skólanum á vorönn 2015. Á vorönn voru þá fleiri sem töldu sér „hvorki líða vel né illa“ í skólanum almennt, eða um 17% þátttakenda á meðan einungis um 9% á haustönn. Einungis 2% þátttakenda töldu sér líða „illa“ í skólanum á haustönn en 5% þátttakenda töldu að sér liði „illa“ eða „mjög illa“ á vorönn. Á meðan hlutfall þeirra nemenda sem líður almennt „vel“ eða „mjög vel“ lækkar lítillega á milli anna þá eykst hins vegar fjöldi þeirra sem líður vel í kennslustundunum sem um ræðir. Sjá nánar svarhlutfall þátttakenda við spurningunni: „Almennt séð, hvernig líður þér í skólanum?“ hér fyrir neðan:

Tafla 5. „Almennt séð, hvernig líður þér í skólanum?“

Viðhorf nemenda til samræðunnar sérstaklega var meginþáttur spurningakönnunarinnar. Ein af þeim spurningum sem fjallaði um samræðuna sneri að viðhorfi nemenda til framlags annarra nemenda. Til að gagnleg, uppbyggileg samræða geti átt sér stað, hvort sem er heimspekileg eða ekki, þurfa viðmælendurnir að hafa áhuga á því sem hinn hefur fram að færa. Ef svo er ekki er hættan á að viðmælendurnir leggi meiri áherslu á að koma sínum skoðunum á framfæri frekar en að hlusta á það sem viðmælandinn hefur að segja. Það er eitt að hlusta/heyra en það er annað túlka það sem viðmælandinn segir og setja það í samhengi við eigin skoðanir. Viðhorf nemenda skiptir því máli. Markmið spurningarinnar er því að varpa ljósi á viðhorf nemenda til þess sem samnemendur þeirra leggja til málanna. Hvað finnst nemendum um það sem samræðan gefur af sér?

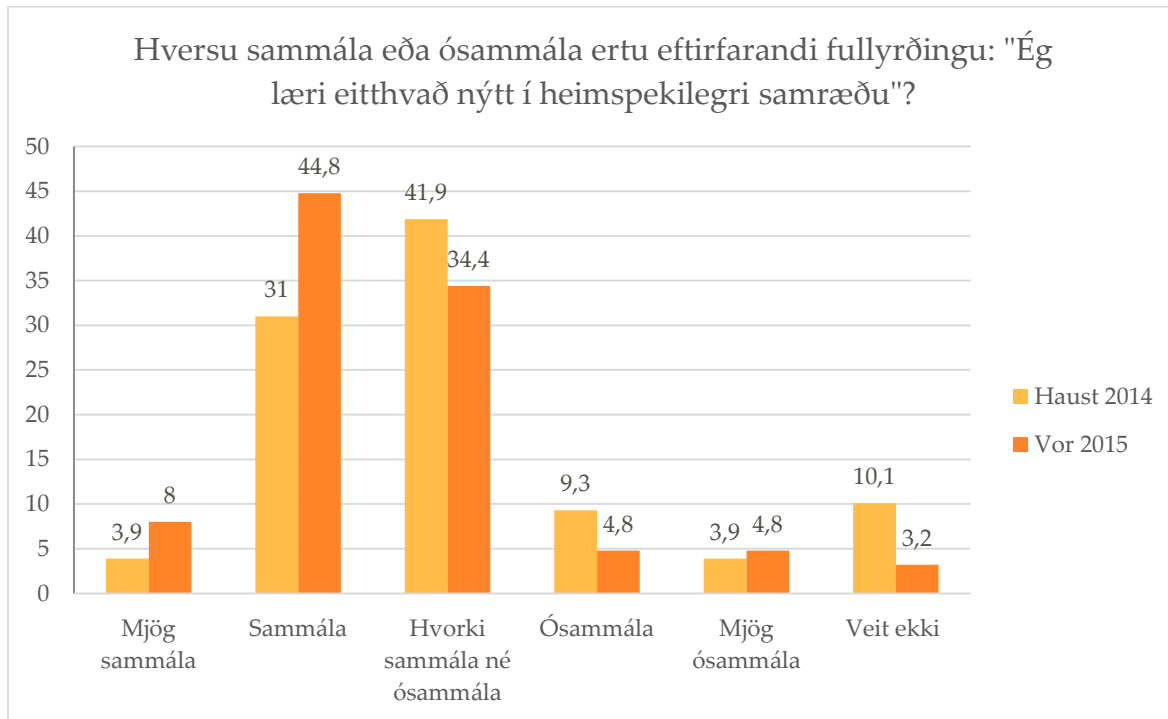

Tafla 6. „Hvað finnst þér um að heyra skoðanir, sjónarmið eða hugleiðingar annarra nemenda í heimspekilegri samræðu?“

Í ljósi niðurstöðu könnunarinnar er áhugvert að sjá hversu jákvæðir nemendur eru til þess að kynnast viðhorfum og skoðunum samnemenda en einnig áhugavert að sjá að viðhorf svarenda verður jákvæðara með tímanum. Á haustönn 2014 eru um 55% nemenda á því að þeim þygi skoðanir, sjónarmið eða hugleiðingar annarra nemenda „áhugaverðar“ eða „mjög áhugaverðar“. Samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar á vorönn 2015 fjölga í þeim hópi, bæði á meðal þeirra er þykir það „mjög áhugavert“ og „áhugavert“. Þá eru það um 70% þátttakenda í könnuninni sem telja að framlag annarra nemenda til samræðunnar sé „áhugavert“ eða „mjög áhugavert“. Í heildina taka fleiri afstöðu til spurningarinnar á vorönn 2015 en á haustönn 2014. Á vorönn fækkar í hópi þeirra er telja framlag annarra nemenda vera „óáhugavert“ en sambærilegur fjöldi telur að framlag nemenda sé „mjög óáhugavert“ eða um 3% þátttakenda.

Til eru margvíslegar tilgátur um það hver tilgangur heimspekilegrar samræðu sé í menntun. Í ljósi þess er einkum áhugavert að fá sjónarhorn nemenda á gildi samræðunnar með tilliti til þess hvað hún leggur til menntunarinnar. Eftirfarandi spurning könnunarinnar sneri að viðhorfi nemenda til þess hvort þeir töldu sig læra eitthvað af eða í samræðunni: „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi staðhæfingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu?““ Samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar haustið 2014 voru alls 35,9% þátttakenda könnunarinnar mjög sammála eða sammála fullyrðingunni og töldu sig læra eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu. Vorið 2015 voru hins 52,8% svarenda mjög sammála eða sammála fullyrðingunni. Með tilliti til fjölda svarenda töldu 16,9% fleiri sig hafa lært eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu um vorið en um haustið. Ef nemandi var „sammála“

eða „mjög sammála“ var hann næst beðinn um að nefna dæmi um eitthvað sem hann hafði lært. Alls gáfu 27 nemendur (21% svarenda alls) dæmi um eitthvað sem þeir höfðu lært haustið 2014 en samtals 32 (26% svarenda alls) nemendur um vorið. Haustið 2014 voru 13% svarenda ósammála eða mjög ósammála fullyrðingunni en 9,6% svarenda um vorið.

Tafla 7. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu?““

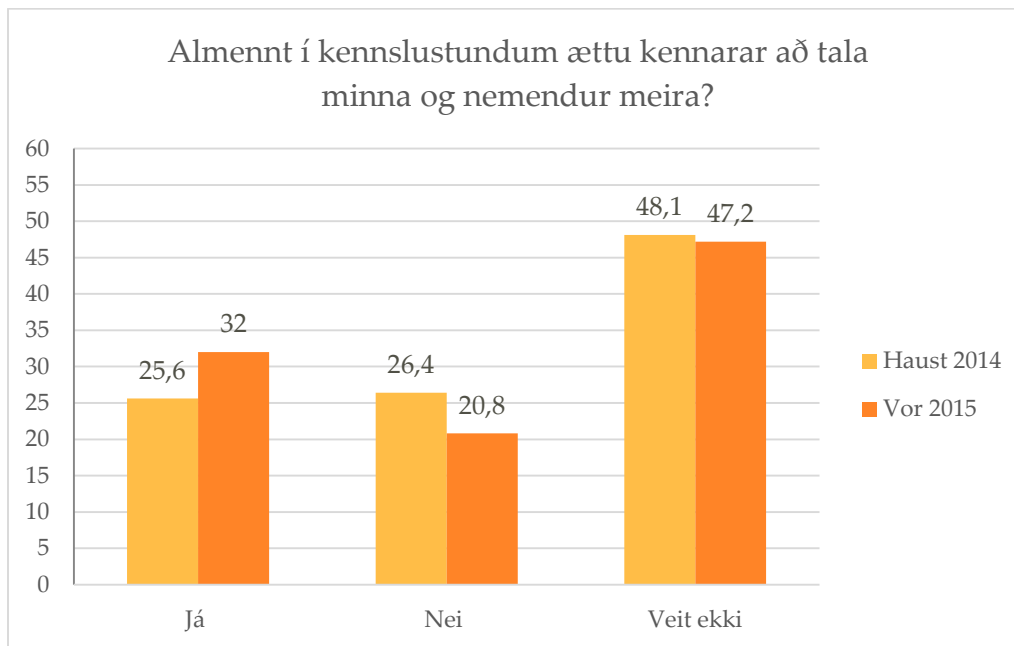
Dæmin sem nemendur nefndu má flokka í dæmi er vísa í þekkingarfræði eða aukna vitneskju og hins vegar í hæfnimiðaða þætti. Sem dæmi um þekkingarfræðilegt atriði sem nemendur telja sig hafa lært um í heimspekilegri samræðu má nefna „Ísland“, bókstafinn „z“ eða „mannréttindi“. Dæmi um atriði er snúa að hæfni nemenda eru t.d. „rökhugsun“, „það að virða skoðanir annarra“, „tillitssemi“, og „það að hlusta á aðra.“ Þegar svörin við spurningunni haustið 2014 og vorið 2015 voru borin saman mátti finna töluverða fjölgun svara er gáfu til kynna viðhorf sem fól í sér hæfni frekar en þekkingu.

Hér fyrir neðan má sjá dæmi um svör nemenda við spurningunni „Ef þú telur þig hafa lært eitthvað, getur þú nefnt dæmi?":

Mynd 6. Dæmi um svör nemenda við spurningunni: „Ef þú ert mjög sammála eða sammála getur þú nefnt dæmi um það sem þú hefur lært?“, haust 2014 og vor 2015

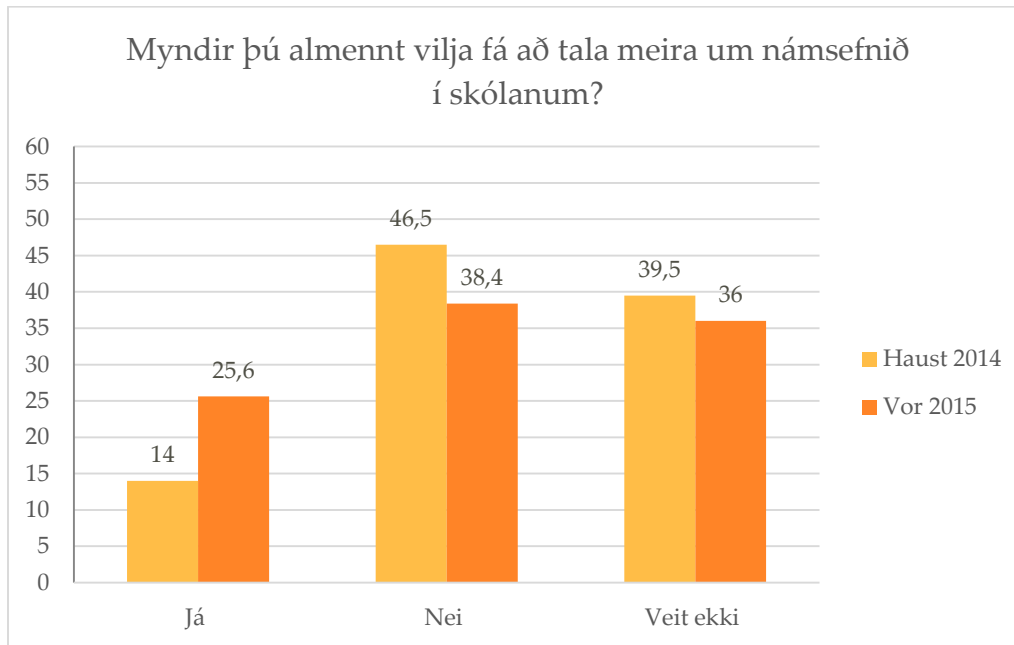
Töluvert hefur verið fjallað um ágæti fyrirlestrarformsins sem kennsluforms, þar sem kennarinn upplýsir nemendur og segir frá en nemendur þegja, fyrir utan það þegar spurningum er beint að þeim. Mörg önnur kennsluform eru að sjálfsgöðu til og beitt daglega í skólastarfi. Samræðan er hins sá vettvangur þar sem orðið liggur fyrst og fremst hjá nemendum sjálfum í kennslustundinni. Líkt og með fyrirlestrarformið hefur verið fjallað um gildi samræðunnar í menntun og markmið og tilgang ólíkra samræðuaðferða. Eftirfarandi spurningu var ætlað að varpa ljósi á viðhorf nemenda til samræðunnar og þess að orðið liggi fyrst og fremst hjá þeim sjálfum. Spurningin var eftirfarandi: „Almennt í kennslustundum ættu kennarar að tala minna og nemendur meira?“.

Tafla 8. „Almennt í kennslustundum ættu kennarar að tala minna og nemendur meira?“

Samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar, sjá töflu 7 hér fyrir ofan, fjölgar þeim sem telja að kennarar eigi að tala minna en nemendur meira um 6,4% á milli anna. Þá fækkar þeim sem svara spurningunni neitandi um 5,2%. Sambærilegur fjöldi á haustönn og vorönn, eða um tæpur helmingur svarenda, svarar „veit ekki“. Sömuleiðis er það rétt rúmlega helmingur svarenda sem tekur afstöðu til spurningarinnar með því að svara annaðhvort „já“ eða „nei“, bæði á haustönn og vorönn. Þrátt fyrir að ekki er hægt að segja til um hvernig nemendur svöruðu á milli anna má velta fyrir sér hvort viðhorf tiltekinna nemenda til vægi eigin orða og samræðunnar hafi breyst á tímabilinu. Því til stuðnings má skoða svör þátttakenda könnunarinnar við spurningunni: „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“. Í báðum tilvikum eru það fleiri sem telja ekki að þeir vilji ræða meira um námsefnið í skólanum en þeir gera nú þegar en á milli kannana fjölgar þeir sem svara spurningunni játandi og fækkar þeim er svara henni neitandi. Þá fjölgar einnig þeim sem taka afstöðu til spurningarinnar.

Samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar fjölgar þeim sem svara „já“ við spurningunni um 11,6% á milli anna og þeim sem svara „nei“ við spurningunni fækkar um 8,1%, sjá töflu 8. Í ljósi þessa má velta fyrir sér hvort viðhorf nemenda, ekki eingöngu til heimspekilegrar samræðu, heldur til þess að tjá sig og gildi þess að ræða frekar en eingöngu þess að hlusta hafi í einhverjum tilvikum orðið jákvæðara á tímabilinu.

Tafla 9. „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“

Við báðum spurningunum, „Almennt í kennslustundum ættu kennarar að tala minna og nemendur meira?“ og „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“, gátu þátttakendur könnunarinnar sett fram skýringu fyrir afstöðu sinni ef þeir vildu. Í kjölfar spurningarinnar voru þátttakendur þá spurðir að því hvers vegna þeir töldu svo eða hvers vegna ekki og var frjálst að svara ekki þeirri spurningu. Það var hins vegar í þeim svörum sem þar komu fram sem hægt var að greina ólík viðhorf nemenda til menntunar. Sumir þeirra sem töldu að nemendur ættu ekki að tala meira en kennarar skýrðu afstöðu sína með þeim hætti að það var kennarinn sem bjó yfir þekkingunni og að það skipti máli að hlusta á hann til að læra eitthvað, þannig myndu nemendur læra meira. Töluvert var um að þeir sem skýrðu frá því hvers vegna þeir töldu að kennarar ættu *ekki* að tala meira en nemendur minna töldu að kennarar og nemendur ættu að tala jafnmikið og að það færi eftir viðfangsefninu. Sumir þeirra er töldu að kennarar ættu að tala minna og nemendur meira skýrðu afstöðu sína með því að þannig gætu nemendur skýrt frá skoðunum sínum, að þeir hafi oft aðrar og nýjar skoðanir, þeir læri af því að útskýra sjálf og með því að svara spurningum þá þurfi þau að hugsa og þannig læri þau meira.

Sem dæmi um skýringar nemenda á hvers vegna þeir vildu almennt fá að tala meira um námsefnið í skólanum eða hvers vegna ekki voru: „nei, það er nóg gert af því“, „já, því ég held að tímarnir myndu verða skemmtilegri og þá læra nemendur kannski meira“.

Spurningakönnun

• • •

Spurning: „Almennt í kennslustundum ættu kennarar að tala minna og nemendur meira?“

...

„Stundum halda fullorðnir að krakkar hafa ekkert mikilvægt að segja, en það er ekki rétt við yngri kynslóðin erum ekkert heimskari heldur en eldri, við höfum margt að segja. Plús það að við lærum miklu betur ef við tökum þátt í umræðunni.“

...

„Nei, vegna þess að kennarinn á að stjórna kennslustund en nemandinn finnst mér, að hann eigi líka þann rétt að fá að tala eins og kennarinn“

...

„Já, við höfum alveg jafn mikið að segja og einhver kennari, en mér finnst alveg gott að hlusta á kennarann öðru hverju og allir hafa þögn“

Helstu niðurstöður spurningakönnunarinnar eru þær að almennt má greina jákvætt viðhorf nemenda til samræðuæfinganna og samræðutímans. Þá má einnig greina jákvæðar breytingar í viðhorfi nemenda á milli anna. Við mat á gildi samræðunnar í menntun og skipulag samræðuæfinganna er viðhorf nemenda mikilvægur þáttur. Þá skiptir einnig máli að skoða viðhorf þeirra yfir lengra tímabil og meta það með tilliti til annarra þátta verkefnisins, líkt og starfendarannsóknarinnar. Þá hefði einnig verið áhugavert að vinna frekar með nemendum m.t.t. viðhorfa þeirra í formi viðtala eða með skipan rýnihóps, bæði á leikskóla- og grunnskólastigi, en til þess hefði þurft frekara skipulag og lengri tímaramma.

Áhugavert er hvernig svör nemenda endurspegla að mörgu leiti kenningar um menntun og heimspeki. Þannig má meðal annars bera kennsl á hvernig svör nemenda við tilteknum spurningum geta endurspeglað markmið samræðunnar. Það má einna helst sjá í svörum við spurningunni „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi staðhæfingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspekilegri samræðu?““. Þar nefna nemendur bæði dæmi er snúa að framkvæmd samræðunnar, líkt og því að hlusta á aðra og tjá skoðanir sínar, sem og dæmi er tengjast viðhorfi og afstöðu einstaklingins. Þá nefna nemendur einnig dæmi um þekkingarfræðileg atriði sem, þó að þau séu ekki megintilgangur samræðunnar, eru fylgifiskur umræðunnar með öðrum. Í ljósi þessa vekur verkefnið upp margar áhugaverðar spurningar í tengslum við það hvernig heimspekileg hugsun eða heimspekilegt viðhorf þróast eða verður til.

Mat á verkefninu

Við mat á verkefninu er horft til allra þeirra gagna sem aflað var á tímabilinu. Þar ber að nefna dagbók rannsakanda á meðan verkefninu stóð; fundir með aðstandendum verkefnisins; glærur, textar og annað efni sem sent var á þátttakendur; viðtöl við þátttakendur; afrakstur starfendarannsóknarinnar, bæði dagbækur þátttakenda og umræður á samráðsfundum; spurningakönnun til nemenda og vettvangsathugun.

Um fræðslunámskeiðin

Í viðtölum við þátttakendur við lok verkefnisins, vorið 2015, kom fram að þátttakendur voru almennt ánægðir með fræðslunámskeiðin sem haldin voru í tengslum við verkefnið. Þátttakendum þótti áhugavert að taka þátt í ólíkum samræðum og kynnast ólíkum samræðuaðferðum sem þátttakandi samræðunnar og þannig sett sig í spor nemenda. Þá hefði einnig verið gott að geta rætt um samræðuaðferðirnar í lengra máli og krufið viðfangsefnið líkt og á þriðja fræðslunámskeiðinu. Lang flestir töldu að um nægilega fræðslu hefði verið um að ræða og í samræmi við stærð verkefnisins. Tveir viðmælendur af átta töldu þó einnig að áhugavert hefði verið að fá frekari fræðslu um fræðilega hlið kennsluaðferðarinnar.

Að mati rannsakanda gengu fræðslunámskeiðin almennt vel, þátttaka var góð og þátttakendur virkir á meðan námskeiðinu stóð. Fræðslan var fyrst og fremst hagnýt en einnig fræðileg. Fjallað var um samræðuna sem kennsluaðferð og fengu þátttakendur tækifæri til að spreyta sig á samræðunni út frá sjónarhorni nemenda. Fræðslunámskeiðin voru einnig vettvangur til að kafa dýpra í reynslu og viðfangsefni kennara á vettvangi en samráðsfundirnir gáfu tækifæri til.

Mynd 7. Fræðslunámskeið um Sókratíska samræðu

Mynd 8. Fræðslunámskeið um Sókratíska samræðu

Þá má einnig telja að gildi fræðslunámskeiðanna sé ekki síður að mynda tengsl á milli þátttakenda og vera þannig vettvangur skoðanaskipta og lærdóms af þeim, ekki síður en fræðandi. Að mati rannsakanda hefðu fræðslunámskeiðin mögulega mátt vera fleiri og þá þannig að þeim væri fléttað frekar inn í starfið sjálft. Þá hefði verið hægt að kafa betur í viðfangsefnið, dýpka þekkingu kennara á eðli og einkennum samræðunnar og fræðilegum forsendum hennar. Jafnframt hefði verið hægt að tengja betur á milli fræða og athafna. Þá má velta fyrir sér hvort hefði mátt tengja verkefnið frekar við einhverskonar málstofu eða fræðslufyrirlestra í formi endurmenntunar.

Framkvæmd

Tímarammi verkefnisins var frá hausti 2013 til vors 2015.

Fyrsta önnin var skilgreind sem undirbúningsönn en næstu þrjár sem fyrsti, annar og þriðji hluti verkefnisins.

Strax á fyrsta hluta mátti greina mikilvægi þess að nægur stuðningur væri til staðar innan hvers skóla fyrir sig fyrir framvindu verkefnisins og með tilliti til hvers þátttakenda fyrir sig.

Þar sem annar og þriðji hluti verkefnisins var samfelldur vetur gafst þar tækifæri til að vinna heildstæða vettvangsrannsókn sem og að leggja fyrir spurningarkönnun með nokkurra mánaða millibili fyrir sama hóp nemenda.

Um framkvæmd verkefnisins

Í umfjöllun um framkvæmd verkefnisins er einkum horft til þeirra þátta er snéru að skipulagningu og stjórn verkefnisins. Í því samhengi má velta upp hvað það var sem gekk vel og hvað það var sem hefði mátt gera betur. Verkefnið gekk nokkuð vel fyrir sig, að því leiti að verkefnið var unnið innan þessa tímaramma sem því var sett og allir þeir þættir sem skipulagðir voru í upphafi náðu fram að ganga. Á meðan verkefninu stóð kom þó fyrir að dagsetningum var hliðrað til og þá voru það einungis í tilviki samráðsfundanna sem dagskrárliðum var fækkað.

Fyrsta önn verkefnisins, vorönn 2014, var skipulögð með þeim hætti að um væri að ræða reynslutíma, þar sem aðstandendur verkefnisins sem og þátttakendur gátu þreifað sig áfram við framkvæmd og skipulagningu verkefnisins. Haustið 2015 var hins vegar reynt að skipuleggja veturinn í heild sinni og festa sem flestar dagsetningar niður fram í tímann. Þá voru einstaka viðburður færðir inn á tiltekinn mánuð skólaársins.

Það sem hefði mátt gera betur í þessu samhengi, var að skipuleggja betur samráðsfundina þannig að þeir hefðu nýst betur efnislega og að þeim hefði betur verið fylgt eftir veturinn 2014-2015 þegar fundirnir voru færðir inn á hvert skólastig fyrir sig. Á leikskólastigi gekk erfilega að finna tíma þar sem allir kennarar gátu hist á sama tíma og á grunnskólastigi runnu fundirnir saman við annað starf innan skólans.

Annað atriði er snýr að framkvæmd og skipulagningu verkefnisins er stuðningur við kennara í innleiðingu heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferðar. Það sem vel gekk í því samhengi var að þar sem reyndir kennarar voru innan skólans, þ.e. kennarar sem höfðu reynslu af beitingu heimspekilegri samræðu og heimspekikennslu, þar fengu kennarar góðan stuðning í innleiðingu samræðunnar sem kennsluaðferðar. Þar sem kennarar voru einir um að vera þátttakendur í verkefninu innan skólans, var erfiðara að veita jafn beinan stuðning í innleiðingu samræðunnar. Þá kom einnig fram í samtölum við kennara að ytri stuðningur, líkt og á meðal skólastjórnenda eða annarra kennara innan skólans sem ekki tóku þátt í verkefninu, skipti miklu máli.

Að þessum þáttum hefði þurft að huga betur. Á meðan verkefninu stóð voru tekin ákveðin skref til að stuðla að auknum stuðningi við þá kennarar sem það þurftu sem reyndist svo ekki duga nema að litlu leiti. Það eru þá aftur þættir sem hægt er að læra af og byggja á við vinnslu sambærilegs verkefnis. Þá væri til að mynda hægt að stuðla að því að a.m.k. tveir ef ekki fleiri kennarar innan hvers skóla tækju þátt, með það að markmiði að veita hvor öðrum stuðning. Þá þyrfti einnig að koma því svo fyrir að kennari með reynslu af beitingu samræðunnar gæti heimsótt þá kennara/skóla þar sem allir þátttakendur væru án reynslu eða reynslulitlir.

Um starfendarannsóknina

Við mat á starfendarannsókninni er horft til dagbókarskrifanna annars vegar og samráðsfundanna hins vegar. Þá er skoðað hvernig starfendarannsóknin nýttist við mat á verkefninu og þátttakendum sérstaklega.

Með tilliti til samráðsfundanna var mæting þátttakenda á fundina almennt góð. Fundirnir hófust oftast en ekki á samantekt rannsakanda á stöðu verkefnisins, þ.e. yfirliti yfir það sem áunnist hefði frá síðasta fundi og það sem framundan var á næstu vikum. Í kjölfarið tóku við hugleiðingar og umræður þátttakenda um reynslu sína af verkefninu og í sumum tilvikum almennari umræður um menntun. Í viðtölum við kennara við lok verkefnisins kom fram að þátttakendur voru almennt ánægðir með samráðsfundina og töldu þá hafa verið gagnlega. Flestir töldu að fjöldi funda hafi verið æskilegur, ekki of margir og ekki of fáir.

Að mati rannsakanda voru fundirnir þó helst til stuttir með tilliti til fjölda þátttakenda. Fundirnir voru klukkutíma langir og á fundunum gekk orðið á milli þátttakenda þar sem þeir lýstu reynslu sinni af vettvangsvinnunni. Í sumum tilvikum fengu þeir viðbrögð við því sem þar kom fram að en oftast en ekki gekk orðið áfram þar til allir höfðu sagt frá reynslu sinni. Ef fundirnir hefðu verið lengri hefði verið hægt að gefa meira rými fyrir umræður og hægt að kafa dýpra í viðfangsefnið. Þá hefði einnig verið hægt að stýra fundunum með öðrum hætti, til að mynda með að stýra umræðunni frekar og taka fyrir tiltekinn útgangspunkt í vettvangsvinnunni sem allir gæti sameinast um og haft ávinning af. Útgangspunkturinn væri þá

Starfendarannsókn

• • •

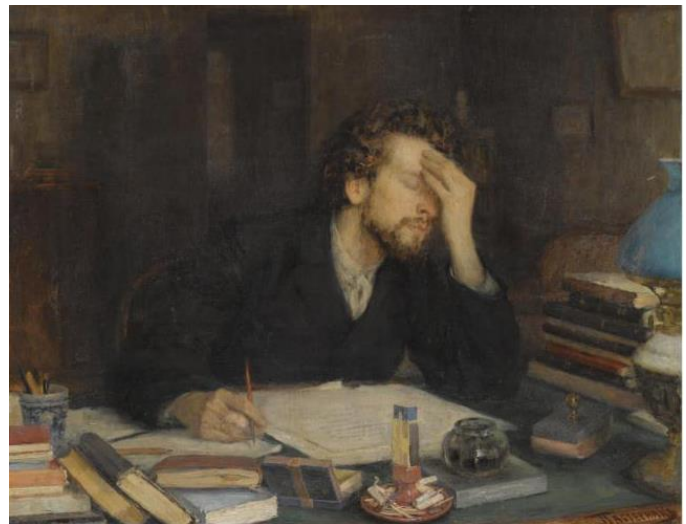
Úr dagbókarfærslu kennara:

„Skemmtilegar umræður...
Í þessum tíma var svo gaman að sjá hvernig drengur sem hefur tekið þátt í umræðunum eins lítið og hann hefur komist upp með fór allt í einu að blómstra. Hefur ekki blandað sér í umræður af fyrra bragði nema hann sé spurður. ... Þess vegna var mjög skemmtilegt að sjá hvernig allt í einu „kviknaði ljós“ hjá þessum dreng og traust myndaðist á milli okkar. Ég hef hvatt börnin áfram þegar þau eru rög að svara með því að segja þeim að í heimspékinni sé ekkert rétt svar – allt sem þau segja sé rétt, við séum að æfa okkur í að tala saman. Drengurinn blómstraði og virtist allt í einu óhræddur við að segja það sem honum langaði.“

skilgreindur af rannsakanda eða þeim er stýrir innleiðingunni á heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð.

Þegar kemur að dagbókarskrifunum þá var það einkum í ljósi þeirra sem mátti greina hversu vel starfendarannsóknin hentaði þátttakendum en í heildina litið hentaði starfendarannsóknin kennurum misvel. Í ljósi fjölda dagbókafærslna voru flestar færslur skrifaðar af kennurum á leikskólastigi, þar næst á af kennurum á miðstigi grunnskóla en fæstar færslur voru skrifaðar af kennurum á unglingastigi grunnskóla. Í viðtölum við þátttakendur við lok verkefnisins kom fram að leikskólakennarar áttu auðveldara með að samræma dagbókarskrifin við starfið almennt. Einn kennari benti á að fyrir fylgdi ýmiskonar skráningar daglegu starfi leikskólans svo auðvelt var að finna dagbókarskrifunum stað. Í viðtölum við kennara á unglingastigi kom hins vegar fram að í daglegu starfi var erfitt að gefa sér tíma til að skrá í dagbækurnar, og jafnvel ekki fyrr en löngu eftir að samræðuæfingin átti sér stað. Í einu tilviki reyndi kennarinn að skrá í dagbókina eftir minni en með tímanum leið lengra og lengra á milli færslanna þar til þær duttu alfarið upp fyrir. Í sumum tilvikum sendu kennarar á unglingastigi samantekt á rannsakanda í lok annar.

Ástæður þess að þátttakendur á unglingastigi áttu erfiðarar með að koma dagbókarskrifunum að en kennarar á leikskóla- eða miðstigi má mögulega finna í því að starfsfyrirkomulagið gerir ekki ráð fyrir sérstökum tíma til ígrundunar eða hugleiðingar um starfið sjálft. Fyrri hluti dags er skilgreindur af kennslulotum og stuttum kaffihléum en seinni hluti dags af yfirferð, undirbúningi, fundum og annarri umsýslu í tengslum við starfið. Á móti mætti hins vegar benda á að þá, að lokinni kennslu, ætti einmitt að gefast tími til dagbókarskrifa, að þá væri hægt að skrá hugleiðingar eða athugasemdir í lok dags. En

Mynd 9. *Throes of Creation* eftir Leonid Pasternak

auðvelt er að bera fyrir sig tímaskort þegar skipulag starfsins er með þeim hætti að ekki er gert ráð fyrir því að kennarinn ígrundi eða hugleiði starfið markvisst. Starfendarannsóknin sjálf er því að mörgu leiti áskorun fyrir kennara.

Af þessu mætti leiða að við skipulagningu verkefnisins hefði mögulega þurft að gefa starfendarannsókninni meira rými innan starfsins sjálfs. Það sem er hins vegar áhugavert í þessu samhengi er að kennarar á grunnskólastigi fengu þátttöku í verkefninu metna sem hluta símenntunar en til hennar eru tilgreindir ákveðinn fjöldi vinnustunda hvern vetur. Þá ættu þátttakendur að nýta tímann sem skilgreindur var til símenntunar í starfendarannsóknina, samráðsfundi og dagbókarskrif. Hið sama á hins vegar ekki við á leikskólastigi. Kennarar á leikskólastigi höfðu hins vegar ekki kost á að fá

Þátttökuna metna til símenntunar þar sem það tilheyrir ekki þeirra starfsfyrirkomulagi. Í ljósi þess má finna ákveðna mótsögn í framlagi þátttakanda með tilliti til svigrúms þeirra til að sinna verkefninu innan starfsins.

Það er hins vegar mat rannsakanda að í ljósi viðtala við þátttakendur, athugana á meðan verkefninu stóð og greiningar á dagbókarskrifunum, að vandann sé ekki endilega að finna hjá kennurunum sjálfum heldur í viðhorfum til menntunar almennt. Ekki er almennt gert ráð fyrir að kennarar hugleiði eða ígrundi starfið sérstaklega, sbr. hvernig hlutverk og tilgangur menntunar endurspeglast í starfi þeirra. Þá má spyrja sig hvort það sé frekar viðhorf sem megi

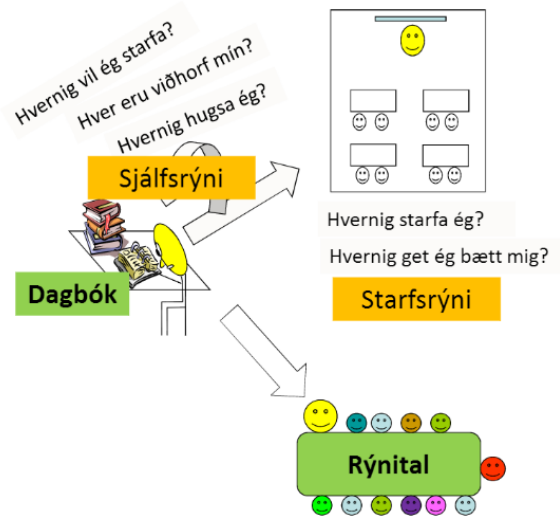
finna í leikskólum, þ.e.a.s. í ljósi framlagsgetu þeirra til starfendarannsóknarinnar. Þá ber einnig að horfa til þess að einnig bar á því að ekki var endilega samsvörun á milli framlags kennara til samráðsfundanna og dagbókarskrifana og því mikilvægt að horfa til beggja þátta við mat á starfendarannsókninni.

Að lokum má einnig gera ráð fyrir að skipulag og stýring rannsakanda á verkefninu hafi áhrif í þessu samhengi. Þá er horft til þess hvernig starfendarannsóknin var kynnt og fylgt eftir. Í ljósi kynningarinnar á verkefninu, fræðslufyrirlestrinum þar sem sérstaklega var fjallað um starfendarannsóknina og möguleika hennar í tengslum við þetta rannsóknarverkefni sérstaklega, sem og bréf á þátttakendur þar sem hlutverk og tilgangur starfendarannsóknarinnar var útlistaður í upphafi verkefnisins (sjá viðauka) má hins vegar ætla að nokkuð vel hafi verið gert grein fyrir rannsóknaraðferðinni og hvers til var ætlast af þátttakendum.

Þegar kemur að eftirfylgni hefði rannsakandi, og aðrir eru stóðu að verkefninu, mögulega mátt gera meiri og skýrari kröfur til þátttakenda á meðan verkefninu stóð en vandasamt er að finna hina fínu línu á milli sanngjarnra krafa og svigrúms. Starfendarannsóknin er persónuleg rannsókn og krefjandi að mörgu leiti og því þarf henni að fylgja einhver innri drifkraftur, áhugi og rými til að sinna henni. Ef það er ekki til staðar þá er líklegra en ekki að hún fjari út eða verði að engu.

Við mat á dagbókum starfendarannsóknarinnar var greinilegt á þeim dagbókum sem unnar voru að dagbókarskrifin nýttust þeim kennurum vel. Margar áhugaverðar hugleiðingar komu þar fram sem áhugavert hefði verið að vinna frekar með í samræðutímum ef gefist hefði tími til. Mögulega hefði

Starfendarannsóknir í skólum

Mynd 10. Skýringarmynd af starfendarannsókn í skólum. Myndin er úr fyrirlestri Hafþórs Guðjónssonar, af fyrsta fræðslunámskeiði verkefnisins, 21. nóvember 2013.

Starfendarannsókn

• • •

Úr dagbókarfærslu
kennara:

„Í dag var ég með hópinn sem reynst hefur erfiðari. Ég hóf tímann á því að spyrja: „Finnst ykkur erfitt að ræða hluti sem maður veit ekki svarið við?“ Þau börn sem höfðu verið með kjánagang útskýrðu öll erfileikana á þann hátt að þau væru óörugg og hrædd um að hinir myndu hlæja að þeim. Við fórum yfir það allt og mikilvægi þess að geta opinskátt sagt það sem manni finnst. Þetta reyndist ákaflega gott því umræðurnar urðu miklu betri og hugmyndirnar fjölbreyttari og virkilega góðar.“

verið áhugavert að prófa að láta þátttakendur lesa uppúr dagbókunum og gera þær hugleiðingar sem þar koma fram að viðfangsefni samráðsfundarins. Þá hefði verið hægt að taka útgangspunkt beint í upplifun kennarans eins og hún birtist honum í skrifunum við lok æfingarinnar, í stað upprifjunar líkt og hún birtist honum nokkrum vikum seinna. Í dagbókunum var jafnframt vísað í fyrri samræðuæfingar og upplifun kennara. Dagbókarformið virtist því vera góð leið til að fylgjast með framvindu nemendahópsins sem unnið var með á tímabilinu ekki síður en leikni kennarans sjálfs til að stýra samræðunni og vinna með hana efnislega. Í sumum dagbókarskrifum mátti sjá hvernig leikni kennarans til að vinna með samræðuna í formi „framhaldsspurninga“ og með tilteknu viðhorfi, jókst með tímanum.

Að lokum má nefna að eitt af markmiðunum sem lagt var upp með í rannsóknarspurningu verkefnisins var að skoða hvaða yfirfærslugildi kennsluaðferðin hefði á aðra þætti í starfi kennarans. Starfendarannsóknin var þá sá vettvangur þar sem þátttakendur ígrunduðu og unnu markvisst með eigið starf og starfshætti. Í viðtölum við þátttakendur kom fram að almennt töldu viðmælendur að þátttaka í verkefninu, því að vinna með kennsluaðferðina og að beita starfendarannsókninni samhliða því, hafi haft áhrif á eigin starfshætti. Sumir þátttakendur töldu að reynslan af samræðuæfingunum hefði þegar haft áhrif á kennsluhætti þeirra, hvort sem í öðrum námsgreinum eða í starfinu almennt. Það að fjalla um tiltekið viðfangsefni með markvissum hætti í heimspækilegum anda, hafði því fengið víðari skírskotun en einungis sem viðfangsefni heimspækikennslu.

Mat á samræðuæfingunum

Til að meta framgang og framvindu samræðuæfinganna var unnin vettvangsathugun í þeim kennslustundum þar sem lagt var stund á heimspækilega samræðu sem kennsluaðferð. Vettvangsathugunin var unnin bæði á leikskólastigi og á unglingastigi grunnskóla, haustönn 2014 og vorönn 2105. Markmið athugunarinnar er að reyna að varpa ljósi á hvernig sú þjálfun eða æfing, sem verkefnið lítur að, nýtist kennurum þegar tilgreind samræduaðferð á í hlut. Þá einnig hvort og

hvernig hún byggir upp reynslu þeirra og hvernig samræðuæfingarnar sjálfar stuðla að eflingu gagnrýnnar hugsunar og/eða nýtast í tengslum við grunnþætti menntunar. Markmiðið með að vinna vettvangsathugun tvisvar sinnum yfir veturinn var að skoða hvort greina mætti einhverskonar breytingar á framkvæmd eða framvindu samræðunnar á milli anna.

Kennarar höfðu val um hvort þeir tækju þátt í vettvangsathuguninni eða ekki og úr varð að tveir kennarar tóku þátt í vettvangsathuguninni á unglingastigi og tveir á leikskólastigi. Við undirbúning vettvangsathugunarinnar var nemendum og forráðamönnum þeirra tilkynnt um væntanlega athugun og fengu þeir sent bréf þess efnis þar sem þeim gefst einnig kostur á að afpakka þátttöku í athuguninni.

Vettvangsathugunin fólst í myndbandsupptöku af samræðuæfingu með nemendum. Upptakan átti sér stað í hefðbundinni kennslustund/samræðustund þar sem lagt var stund á heimspekilega samræðu. Ákvörðun um hvaða tiltekna stund varð fyrir valinu var tekin í samráði við kennara. Fyrir kennslustundina eða samræðustundina (í grunn- eða leikskóla) var myndbandsupptökuvél stillt upp í kennslustofunni með þeim hætti að upptakan gæfi sem gleggsta mynd af því sem fram færi. Kennslustundin/samræðustundin fór í kjölfarið fram með hefðbundnum hætti, sbr. sætaskipun nemenda og framkvæmd æfingarinnar, og eins ef kennarar voru vanir að vinna tveir eða fleiri saman. Viðfangsefni kennslustundarinnar, samræðuæfinguna sjálfa, valdi kennari í samráði við aðstandendur innleiðingarinnar. Í lok athugunarinnar áttu kennarar að skrá hjá sér í dagbók starfendarannsóknarinnar helstu atriði vettvangsathugunarinnar, líkt og fjölda nemenda eftir kyni og heiti samræðuverkefnisins sem unnið var, ásamt athugasemdum um framvindu samræðunnar ef einhverjar væru.

Niðurstöður vettvangsathugunarinnar

Við mat á athuguninni var horft til ólíkra þátta en við skilgreiningu á mati er litið til „afmarkaðra athuganna“ (e. focused observation). Sem dæmi um atriði sem horft var til má nefna þátttöku nemenda, framvindu samræðunnar, leiðsögn kennara og annarra praktískra

Vettvangsathugun

Vettvangsathugunin var unnin bæði á haustönn 2014 og á vorönn 2015.

Vettvangsathugunin var unnin í tveimur skólum, einum á leikskólastigi og einum á grunnskólastigi.

Fjórir kennarar tóku þátt í vettvangsathuguninni, tveir af hvoru skólastiginu.

Vettvangsathugunin var í formi myndbands-upptöku af hefðbundnum samræðutíma, líkt og áttu sér stað með reglubundnu millibili yfir veturinn.

Kennararnir sáu sjálfir um val á viðfangsefni samræðunnar í samráði við aðstandendur verkefnisins.

Vettvangsathugun

Markmið vettvangsathugunarinnar var að gefa rannsakanda innsýn í framvindu samræðunnar.

Þá gat vettvangsathugunin einnig gagnast kennurum við mat á framvindu samræðunnar og til frekari ígrundunar um samræðunnar í heild sinni.

Við skipulag vettvangsathugunarinnar var ákveðið að notast eingöngu við myndbandsupptöku af samræðunni.

Önnur nálgun hefði einnig falið í sér að rannsakandi væri viðstaddur kennslustundina sem áhorfandi en til þess að það hefði gagnast rannsókninni hefði þurft lengri tíma til úrvinnslu og undirbúning.

Þátta er varða heimspekilega samræðu sem hluta af skólastarfi. Við úrvinnslu var leitast við að varpa ljósi á hvernig samræðan fór fram og hvernig hún samsvaraði almennum hugmyndum um heimspekilega samræðu. Þá ber að taka fram að úrvinnslan lýtur ekki að almennu mati á starfi kennarans. Augljóst er að samræða sem þessi þarfnast þjálfunar og þeir kennarar sem samræðan virðist jafnan leika í höndunum á hafa margra ára reynslu og þjálfun að baki, líkt og á við um kennarastarfið sjálft. Einungis rannsakandi hefur leyfi til að skoða upptökuna, ásamt kennurunum sjálfum kjósi þeir svo.

Við mat á samræðuæfingunum er oft erfitt fyrir kennarann að bera kennsl á hvort samræðan hafi verið árangursrík eða ekki og hvort nemendur séu virkir þátttakendur í samræðunni eða ekki. Kennarar sem kynna sér heimspekilega samræðu með það að markmiði að nýta sér hana í kennslu velta oft fyrir sér hvernig sé hægt að meta framlag nemenda í samræðunni. Þurfa nemendur að tala mikið til að teljast virkir þátttakendur? Hvað á sér stað hjá þeim nemendum sem tjá sig ekki mikið? Getur verið að hlustun sé að minnsta kosti jafn mikilvæg og það að tjá sig þegar skilgreina á árangur heimspekilegrar samræðu? Telur nemandinn sjálfur að hann sé virkur þátttakandi í samræðunni?

Það hvað nemendur *segja* er aðeins hluti af birtingarmynd þátttöku þeirra í samræðunni. Stór hluti samræðunnar felst í því að hlusta á það sem aðrir segja, setja það í samhengi og fara eftir fyrir mælum samræðunnar. Hið þögla starf samræðunnar felst í hugsun nemenda, hvernig þeir vinna úr samræðunni og taka upp þráðinn jafnvel löngu seinna, heima, með vinum eða í skólanum. Þá getur samræðan einnig verið vettvangur fyrir viðfangsefni sem ekki er mikið svigrúm fyrir annarstaðar í skólastarfinu eða utan skólans.

Í mati á vettvangsathuguninni var horft til þess sem vel er unnið og hvernig það styður við almenna menntun, og jafnvel grunnþætti menntunar. Þá var einnig horft til þess sem þyrfti að vinna betur með, hvort sem er í tengslum við þjálfun kennara eða nemenda eða aðra praktíska þætti tengda skólastarfi.

Við mat á vettvangsathugun sem unnin var á grunnskólastigi mátti greina aukið öryggi hjá kennurum við framkvæmd samræðunnar á

milli anna. Þá jókst einnig leikni kennara til að vinna með samræðunna efnislega á tímabilinu. Það að fylgja betur eftir þeim hugmyndum koma upp í samræðunni, að vinna frekar úr þeim er eitthvað sem gæti orðið markvissara með tímanum. Það að staldra lengur við einstaka svar gefur kost á dýpri umræðum en það felur einnig í sér að kennarinn sjálfur beri kennsl á svör sem hægt er að vinna frekar með í skilgreindu samhengi. Það felur líka í sér að nemandinn upplifi að unnið sé með það sem hann leggi til samræðunnar sé metið sem slíkt.

Þegar horft er til framvindu samræðunnar, og hún borin saman á milli anna, eiga nemendur auðveldara með að halda sig við viðfangsefnið á vorönn en á haustönn. Nemendur voru almennt virkari í þátttöku sinni, hvort sem um var að ræða að hlusta eða leggja til málanna. Í tengslum við efnislega framvindu samræðunnar má sjá að nemendur setja viðfangsefnið enn frekar í samfélagslegt samhengi og nota dæmi úr veruleikanum, um einstaklinga og atburði, til að skýra og skilgreina hugtök. Samræðan var þá almennt efnislega góð, áhugaverðar hugmyndir komu upp í tengslum við viðfangsefnið og nemendur settu fram áhugaverðar heimspekilegar pælingar. Með tímanum gæti leikni kennarans til að setja það sem fram kemur í hugleiðingum nemenda í samhengi við heimspekilegar hugmyndir og kenningar um veruleikann einnig aukist.

Það að vinna ítarlega með fáar hugleiðingar eða hugmyndir gerir það að verkum að ekki er unnið með hugmyndir eða hugleiðingar allra nemendanna. Hins vegar taka allir þátt í að vinna með þær hugleiðingar og hugmyndir sem koma fram. Þessi nálgun má segja að feli í sér það markmið að vinna með hugsunina sjálfa, viðhorf, rök og gildi og viðmið. Önnur samræðunálgun felur í sér það markmið að sem flestir ef ekki allir taki þátt í samræðunni, tjái skoðanir sínar, haldi sig við viðfangsefni samræðunnar og fylgi tilskildum samræðureglum. Þá skiptir máli að nemendur læri að, og þori, að tjá skoðanir sínar. Þá skiptir einnig máli að nemendur læri að eiga í uppbyggilegri og málefnalegri samræðu, þar sem tekið er tillit til margbreytileika veruleikans og ákveðin markmið með samræðunni höfð að leiðarljósi. Ef nemendur upplifa ekki skýran tilgang með samræðunni eða að hún hafi tilgreint markmið þá getur komið

Vettvangsathugun

• • •

Við mat á vettvangsathuguninni horfir rannsakandi til ólíkra fræðilegra hugmynda um heimspekilega samræðu, um markmið hennar, eiginleika og einkenni.

Við mat á samræðunni greinir rannsakandi viðfangsefni samræðunnar, hvernig það er kynnt til sögunnar og hvernig unnið er úr viðfangsefninu.

Þá horfir rannsakandi til þátttöku nemenda í samræðunni, hvernig hver einn nemandi leggur til samræðunnar sem og hvernig hópurinn sem heild vinnur úr viðfangsefninu.

Þá getur það að hlusta og fylgjast með því sem fram fer skipt jafn miklu og að taka til máls.

Samræðan

Þrátt fyrir að samræðan sjálf sé viðfangsefni nemandans er hlutverk kennarans í samræðunni veigamikilið.

Hlutverk kennarans er að stýra samræðunni, kynna viðfangsefni hennar eða markmið fyrir nemendur, hvort heldur sem á við.

Kennarinn þarf þá að kynna samræðuformið, einkenni þess og hlutverk, fyrir nemendum hvort heldur sem er beint eða í gegnum framvindu samræðunnar sjálfrar.

Þá er það hlutverk kennarans að meta samræðunna, gildi hennar og gagnsemi í ljósi hugmynda um menntun og hlutverks hennar.

þreyta í hópinn og óþreyja gagnvart samræðunni. Heimspækilegar spurningar geta virkað bæði viðfermar og haft óljóst gildi í sjálfu sér ef markmiðið með að svara spurningunni er ekki skýrt.

Heimspækileg æfing getur verið góður vettvangur til að skoða rök, gildi þeirra og réttmæti, og hvort nemandinn hafi sett fram rök yfir höfuð. Þá skiptir einnig máli að taka upp jafnóðum það sem kemur upp í samskiptum á milli nemenda, jafnvel þó það þýði að leggja viðfangsefni samræðunnar til hliðar. Ef upp koma atriði í tengslum við virðingarleysi gagnvart öðrum nemendum eða viðfangsefninu í heild sinni, þá skiptir máli að taka þau fyrir og ræða þannig að nemendur átti sig á hvað það var sem kom upp, hvers vegna og á hvaða forsendum það er ekki liðið. Þetta er þá jafnframt liður í að vinna með framkvæmd samræðunnar. Þá er markmiðið að nemendur skilji hvers vegna tiltekin atriði skipta máli í þátttöku í samræðunni og hvaða þýðingu þau hafa fyrir gildi samræðunnar. Ekki bar mikið á því í æfingunum en forðast ber að spyrja spurninga spurninganna vegna en það leiðir eingöngu af sér flóð af spurningum og svörum sem lítið hafa að segja annað en það að svara spurningu.

Við gerð vettvangsathugunar á leikskólastigi voru unnar tvær ólíkar samræðuæfingar. Þar var því ekki hægt að bera saman þróun hæfni og leikni nemenda og kennara með eins greinagóðum hætti og á grunnskólastigi. Í báðum æfingunum var farið sameiginlega yfir samræðureglurnar sem nemendur höfðu sjálfir sett í upphafi skólaársins. Samræðuæfingin var jafnframt kynnt sem heimspæki og, í fyrri vettvangsathuginni, sem þess eðlis að markmið hennar væri að hugsa og hugsa þannig að hægt væri að ræða um það.

Fyrri samræðuæfingin fólst í því að vinna með hugtök og ákveðna samræðuaförferð í tengslum við það. Þar voru það tveir kennarar sem unnu samræðuæfinguna, annar leiddi samræðuna en hinn fylgdi henni eftir í umræðunum í samvinnu við þann fyrri. Samræðuæfingin var bæði æfing í því að taka afstöðu, velja já eða nei eða veit ekki, og því að færa rök fyrir afstöðu sinni. Þá þurftu nemendur einnig að vinna saman að því að skilgreina og fjalla um hvert dæmi fyrir sig. Í lok samræðunnar var samræðan metin með tilliti til samræðureglanna

sem kynntar voru í upphafi. Þá gáfu nemendur og kennarar fram viðhorf sitt með því að setja þumalinn upp, niður eða á hlið fyrir hvert atriðið fyrir sig. Þar kom meðal annars fram í ummælum nemenda að þeim þætti „gaman að læra um þetta“ og að það væri „skemmtilegt að tala“.

Seinni samræðuæfingin fólst í lestri á sögu og spurningum í tengslum við hana. Þá lögðu nemendur fram spurningar í tengslum við efni sögunnar og spurningar þeirra urðu viðfangsefni samræðunnar. Í þessari samræðuæfingu var nemendahópurinn minni og einn kennari sá um að leiða samræðuna og fylgja henni eftir í formi spurninga. Þrátt fyrir að margt um flóknara samræðuform var að ræða á vorönn en á haustönn áttu nemendur auðveldara með að leggja til samræðunnar í lengra máli en á vorönn. Nemendur áttu auðveldara með að sitja kyrr og gripu ekki fram fyrir öðrum á meðan þeir töluðu. Það má þó bæði skýra með þjálfun af þátttöku í samræðuæfingum sem þessum en ekki síður af auknum þroska nemenda.

Almennt gáfu samræðuæfingarnar á leikskólastigi góða innsýn inn í hvernig samræðuæfingar færu fram og gáfu góða mynd af kostum og göllum verkefnanna sjálfra. Hugtakaskilgreiningin virtist vera auðveldari í framkvæmd en það að nemendur, ættu að draga, fengju myndir í hendurnar og þyrftu að velja hvaða fyrirframtilgreinda stað þeir ætluðu að leggja þær á, gerði það að verkum að þátttakan var ekki eingöngu munnleg heldur einnig verkleg. Í tilviki seinni samræðuæfingarinnar var þátttakan eingöngu munnleg og þar virtist einbeitingin og áhuginn gagnvart viðfangsefninu endast skemur en í fyrri samræðuæfingunni. Almennt sýndu nemendur samræðunni efnislegan áhuga, með því að svara þeim spurningum sem þau voru spurð að og sýna frumkvæði í því að leggja til tilgátur og hugmyndir um efnið. Hægt hefði verið að vinna frekar með samræðuna efnislega en reynslan til að vinna efnislega með viðfangsefni samræðunnar er eitthvað sem kemur með aukinni reynslu kennaranna sjálfra. Það eitt að vinna með samræðuna, samræðuhæfni nemenda og leggja til heimspekilegt viðfangsefni felur í sér að leggja til þann vettvang, bæði fyrir nemendur og kennara.

Samræðan

• • •

Þátttaka í heimspekilegri samræðu þjálfar nemendur í að hlusta á það sem aðrir leggja til samræðunnar og leggja til hennar sjálfir þannig að það sem fram komi í máli þeirra sé viðbót við það sem fram hefur komið en ekki endurtekning né óskýlt viðfangsefni.

Samræðan þjálfar einnig nemendur í því að taka þátt í samræðum við aðra með sameiginlegt markmið að leiðarljósi.

Samræðan er þá einnig vettvangur fyrir nemendur til að hugsa saman – á markvissan og uppbyggilegan hátt.

Viðfangsefnið getur verið eitthvað sem stendur þeim nærri eða eitthvað sem þeir fá tækifæri til að öðlast nýjan eða dýpri skilning á.

Heimspekikennarinn

Í umfjöllun sinni um heimspekikennslu leggur Páll Skúlason heimspekingur fram þá tilgátu að: „Sá sem vill læra að kenna fólki heimspeki þarf umfram allt að vera sjálfur að læra heimspeki.“

Rök hans vísa í almenn sannindi um nám, þ.e. að „fólk lærir með því að líkja eftir öðrum.“

Kennarinn þarf þá að vera „heppilegur efniviður til eftirlíkingar“ fyrir nemendur – en hann þarf jafnframt að eiga eigin fyrirmyndir innan heimspekinnar.

Hann verður sjálfur að yfirvega eigin „heimspekiafstöðu, aðferðir, hugmyndir, kenningar og grundvallarhugtök.“

Sjá nánar: Páll Skúlason. 2014. „Hvað er heimspekikennsla?“ Hugsunin stjórnar heiminum. Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Heimspekileg nálgun

Ein megin spurning verkefnisins var „*hvernig* tileinka kennarar sér heimspekilega samræðu?“ og í því samhengi, hvort það skipti máli hvort þeir hafi bakgrunn eða þekkingu á heimspeki eða ekki. Það er mat rannsakanda að kennarar geta tileinkað sér heimspekilega samræðu ef þeir búa yfir, eða tileinka sér, tiltekið viðhorf sem er þá í eðli sínu heimspekilegt viðhorf. Það gera þeir með því að tileinka þeir sér heimspekilegt viðhorf til viðfangsefnisins sem felst í því að vera spyrjandi, gagnrýnin og hafa opinn huga gagnvart viðfangsefninu. Þá er spurningin sjálf, viðleitnin og viðhorfið markmið í sjálfu sér. Þá er það jafnvel spurning um að beita ákveðinni aðferð á veruleikann eða viðfangsefnið. Önnur nálgun er að fjalla um samræðuna með tilliti til framvindu hennar, þá er horft til þess hvort samræðan sé málefnaleg, lýðræðisleg, í henni felist skoðanaskipti og unnið sé jafnvel markvist að tiltekinni niðurstöðu. Það hvernig sú þekking verður til er síðan margvíslegt. Í dagbókarskrifum kennara og á samráðsfundum komu fram hugleiðingar á meðal kennara um það *hvernig* þeir ættu að vinna með það sem nemendur leggja til samræðunnar, það sem þeir segja. Það gefur til kynna að kennarinn gerir sér grein fyrir því að það er eitthvað sem kemur fram þarf að vinna með á markvissan hátt.

Hvers vegna skiptir það ekki máli að kennarinn beri kennsl á heimspekilegar tilvísanir í því sem nemandinn leggur til samræðunnar? Þegar kemur hins vegar að hugsuninni sjálfri, heimspekilegri hugsun, þá skiptir þekking á heimspeki máli. Það er að segja, það er hægt að vera heimspekilegur í hugsun og leggja fram heimspekilegar vangaveltur, án þess að gera sér grein fyrir heimspekilegu eðli þeirra. En til að geta borið kennsl á heimspekilega hugsun og unnið markvisst með heimspeki í tengslum við t.a.m. siðferðileg álitamál, hugtakaskilgreiningu, rök eða veruleikann í heild sinni, þá þarf þekking á heimspeki að vera til staðar. Það er eitt að beita samræðunni sem tæki í átt að auknum skilningi eða læsi og það er annað að beita samræðunni með þeim hætti að veruleikinn verði viðfangsefni hennar. Þá gerir samræðan tilteknar kröfur, nemendur verða að tileinka sér tiltekin hugsunarhátt, sbr. rökvísi, geta borið kennsl á rökfullur, beitt ímyndunaraflinu og borið kennsl á siðferðileg álitamál. Það verður kennarinn einnig að geta.

Niðurstöður

Verkefnið var skipulagt til tveggja ára, frá hausti 2013 til vors 2015. Á þeim tíma unnu kennarar skipulega samræðuæfingar með nemendum í anda heimspækilegrar samræðu, hittust reglulega á samráðsfundum og unnu skipulega að starfendarannsókn. Á tímabilinu voru skipulögð fræðslunámskeið sem þátttakendur sóttu og nýttu í starfi sínu. Ásamt þessu voru unnar vettvangsrannsóknir og spurningakönnun lögð fyrir hóp nemenda. Á meðan verkefninu stóð var það metið jafnt og þétt af rannsakanda og í samstarfi við aðra aðstandendur verkefnisins.

Markmið verkefnisins var að auka þekkingu kennara á því hvernig hægt er að nýta heimspækilega samræðu sem kennsluaðferð í leik- og grunnskólum; að efla skilning þeirra á hvernig hægt er að nýta samræðuna til innleiðingar á grunnþáttum menntunar í skólastarfi; og að byggja upp hæfni þeirra í heimspækilegri samræðu. Þá var verkefninu ætlað að skoða hvernig kennarar tileinka sér heimspækilega samræðu sem kennsluaðferð og hvort, og þá hvernig, hún hafi áhrif á fleiri þætti í þeirra starfi. Í því samhengi var einnig horft til þess hvort kennsluafnið styðji við markmið samræðunnar. Að lokum var viðhorf nemenda til kennsluafnarinnar kannað. Til viðbótar við þetta voru á tímabilinu haldnir fundir með bæði stjórn sem og stýrihópi verkefnisins og unnin var áfangaskýrsla um verkefnið vorið 2014.

Það er mat rannsakanda að af þeim sjö atriðum sem hér eru upp talin hafi tekist að vinna sex þeirra mjög vel og það sjöunda vel. Fyrstu þrjú atriðin fólu öll í sér innleiðingu á heimspækilegri samræðu sem kennsluafnarferð. Þau voru þá öll tekin fyrir í tengslum við undirbúning og skipulagningu samræðuæfinganna sjálfra, við vinnslu samræðuæfinganna á vettvangi, í tengslum við vinnu starfendarannsóknarinnar og á fræðslunámskeiðunum. Næstu tvö, það hvernig kennarar tileinka sér heimspækilega samræðu og hvort og hvernig hún hafi áhrif á fleiri þætti í starfi þeirra, fólst í mati rannsakanda á fyrrgreindum þáttum og með viðtölum við þátttakendur sjálfa við lok verkefnisins. Sjöunda og síðasta atriðið var unnið með spurningakönnun til nemenda, en þá einungis á unglingastigi. Eins og kom fram í umfjöllun um könnunina hefði einnig verið æskilegt að vinna spurningakönnun eða viðhorfskönnun á meðal nemenda á leiksólastigi en við vinnslu verkefnisins kom í ljós að til þess hefði þurft lengri tímaramma og ítarlegri rannsókn. Þrátt fyrir það gaf dagbók starfendarannsóknarinnar innsýn inn í viðhorf nemenda til samræðunnar út frá þeim athugasemdum sem kennarar skráðu hjá sér. Að lokum var, að mati rannsakanda, sjötta atriðið það atriði sem hefði þurft að vinna ítarlegri rannsókn á til að vel væri hægt að meta þá þætti. Þær forsendur sem þurfti til þess voru þá ekki að öllu leiti til staðar. Þá er það mat rannsakanda að í heildina gaf verkefnið góða mynd af því starfi sem innleiðing á nýrri kennsluafnarferð felur í sér, á þeim vanköntum sem þar geta komið upp, og á viðhorfi bæði kennara og nemenda til samræðunnar.

Niðurstaða rannsóknarverkefnisins er sú að við innleiðingu á heimspækilegri samræðu sem kennsluafnarferð er það einna helst þrennt sem horfa ber til: það er *ytri skilyrði* starfsins, þ.e. stuðningur frá skólastjórnendum og samstarfsmönnum; *stuðningur og fræðsla* reyndari kennara og sérfræðinga á

sviðinu; og *viðhorf* kennaranna sjálfra. Þá gefa niðurstöður rannsóknarinnar til kynna að séu þær forsendur fyrir hendi þá leiði það af sér aukna þekkingu, hæfni og leikni kennarans til að beita heimspekilegri samræðu sem kennsluaðferð í menntun sem og svo aftur stuðlar að aukinni hæfni á meðal nemenda til að taka þátt í uppbyggilegri, gagnrýninni og málefnalegri samræðu – heimspekilegri samræðu. Þá undirstrikar rannsóknin einnig að það að beita samræðunni í kennslu felur í sér tiltekið viðhorf til menntunar, viðhorf sem ekki eingöngu er hægt að finna hjá kennurum heldur einnig hjá nemendum.

Lokaorð

Hér er um að ræða metnaðarfullt verkefni af hálfu Garðabæjar og það er von skýrsluhöfundar að það sé fyrst og fremst hlekkur í áframhaldandi uppbyggingu heimspekikennslu og heimspekilegrar samræðu sem kennsluaðferðar hér á landi. Verkefnið hefur þegar fengið framhaldslíf á leikskólanum Hæðarbóli þar sem skólinn fékk styrk til áframhaldandi heimspekistarfs á deildinni sem um ræðir.

Verkefni sem þetta skilur eftir sig margar áhugaverðar heimspekilegar og menntunarfræðilegar spurningar. Sem dæmi má nefna er hvaða áhrif hefur það að vinna markvisst með heimspekilega samræðu á samband umsjónarkennara og nemenda? Hvaða áhrif hefur þetta á aga og hvernig endurspeglast viðfangsefnið í skólabrag? Margar praktískar spurningar líkt og hvernig rúmast samræðan innan stundatöflunnar og *hvað* á að fjalla um eða hvaða *kennsluefni* á að nota í samræðunni er einnig eitthvað sem oft koma upp í umfjöllun um beitingu heimspekilegrar samræðu í kennslu.

Hvernig læra kennarar að kenna heimspeki? Er það eitthvað frábrugðið því að læra að kenna íslensku eða stærðfræði? Hvað er heimspekileg samræða og hvert er hlutverk hennar í menntun? Er það að beita heimspekilegri samræðu í kennslu það sama og að kenna heimspeki? Þarf kennarinn að vera heimspekingur til að kenna heimspeki? Eitt er víst en það er að til að geta borið kennsl á heimspekilegt viðhorf, viðfangsefni eða hugsun þá þarf að hafa einhverja þekkingu á heimspeki. Þannig er það heimspekingurinn sem ber kennsl á heimspekilega hugsun. Heimspekingurinn getur hins vegar verið víða og tekið á sig ýmsar myndir. Heimspekingurinn getur verið heimspekiprófessorinn sem beitir heimspekikennningum á veruleikann. Heimspekingurinn getur verið kennarinn sem tekur fyrir siðferðileg álitamál í heimspekilegri samræðu og reynir að stuðla að gagnrýninni og málefnalegri umræðu. Heimspekingurinn getur líka verið nemandinn sem ákveður að reyna færa rök fyrir skoðun sinni sem þó virðist ekki líkleg til sigurs. Heimspekingurinn getur líka verið fjögurra ára barn sem veltir fyrir sér hvernig allt gat verið áður en það varð til. Þannig tekur heimspekin á sig hinar ýmsu myndir. En heimspekin er viðhorf. Viðhorf og viðleitni. En það í hvaða mynd heimspekin tekur á sig í okkur fer eftir því í hvaða mæli okkur hefur tekist – og í hvað mæli við viljum – tileinka okkur hana.

Verkefni sem þetta undirstrikar þessar ólíku myndir heimspekinnar og tilgang hennar fyrir einstaklinginn og samfélagið í heild sinni. Það er í menntuninni sem það sem „er“ og „getur orðið“

mætist – eða það sem *er* á sér stað. Það að beita heimspekilegri samræðu í menntun felur í sér tiltekið viðhorf til menntunar og það er það viðhorf að hlutverk menntunar er að stuðla að eflingu hugsunarinnar. Hvort sem það er í tengslum við aukið læsi, sjálfbærni eða lýðræði þá er það hugsunin - gagnrýnin, skapandi og rökvis - og beiting hennar sem gildir.

Viðauki

Viðauki 1. Leiðbeiningar fyrir dagbókarskrif

STARFENDARANNSÓKN – DAGBÓKASKRIF

Við hverja dagbókarfærslu skal skrá eftirfarandi þætti:

DAGSETNING:

SAMRÆDUÆFING: Heiti eða lýsing á æfingunni ef ekki er farið fyrirframgefnu verkefni.

FJÖLDI NEMENDA: Fjöldi nemenda sem tekur þátt í æfingunni.

TÍMI: Hér skal taka fram hversu langur tími fór í verkefnið.

HUGLEIÐINGAR: Hér koma fram hugleiðingar kennarans, upplifun hans og reynsla af verkefninu. Útgangspunktar umfjöllunarinnar geta verið nokkrir:

- Hægt er að taka útgangspunkt í hópnum sem heild. Hvernig gekk hópnum að vinna saman? Tóku allir, flestir eða fáir þátt? Hvernig er samræðuhæfni hópsins í heild sinni, hafa orðið breytingar á henni?
- Hægt er að taka útgangspunkt í einstaka nemendum. Er eitthvað sérstakt eða áhugavert í tengslum við einstaka nemendur? (Í umfjöllun um einstaka nemendur skal vísa til hans með upphafstöfum)
- Hægt er að taka útgangspunkt í kennaranum sjálfum. Hver er hans upplifun af æfingunni eða samræðunni?
- Hægt er að taka útgangspunkt í samræðunni. Var eitthvað áhugvert við samræðuna sjálfa? Hvernig fóru samræðurnar fram efnislega?
- Hvað annað sem kennaranum finnst áhugavert eða vill halda til haga.

Hvað kemur fram undir þessum lið og hversu umfangsmikil umfjöllunin er fer eftir áhuga og tíma kennarans sjálfs og í ljósi samræðunnar sem átti sér stað. Þá getur það verið breytilegt á milli dagbókaskrifa hvað kennarinn leggur áherslu á í hugleiðingum sínum.

Eftirfarandi þætti eru breytilegir skal einnig taka þá fram:

KYN: Hér skal taka fram hvort um blandaðan eða kynjaskiptan hóp er að ræða.

HÓPUR: Hér skal taka fram hvaða hóp er unnið með ef unnið er með fleiri en einn.

Við upphaf dagbókaskrifa í byrjun annar skal taka fram eftirfarandi atriði:

ALDUR: Hver er aldur nemendanna sem unnið er með? Ef unnið er með fleiri en einn aldurshóp skal gefa hverjum hópi bókstafsheiti og tilgreina aldur og stærð hópsins.

STADSETNING: Hvar innan skólans mun starfið fara fram? Í grunnskólum gæti verið um að ræða umsjónarstofu kennarans og/eða hópsins eða aðrar tilfallandi stofur. Í leikskólum gæti verið um að ræða eitt tiltekið rými sem ákjósanlegt þykir að nota eða tilfallandi rými innan skólans.

Þessa þætti er nóg að tilgreina í upphafi skólaárs/anna og ef um breytingar á þeim er að ræða.

Viðauki 2. Auglýsing

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Rannsóknarverkefni í leik- og grunnskólum Garðabæjar

Fræðslu- og menningarsvið Garðabæjar í samstarfi við Heimspékistofnun Háskóla Íslands auglýsir eftir áhugasömum kennurum til þátttöku í rannsóknarverkefni í leik- og grunnskólum Garðabæjar.

Rannsóknin byggist á samstarfsamningi bæjarins við stofnunina um að annast rannsóknir á tengslum heimspeki við kennslu í leik- og grunnskólum. Samstarfssamningurinn er framhald þróunarstarfs sem unnið hefur verið í Garðabæ undanfarið áratug að frumkvæði heimspékikennara. Samningurinn er fyrstur sinnar tegundar hér á landi en ekki hefur áður verið unnin markviss rannsókn á möguleikum og gildi heimspékilegrar nálgunar í skólastarfi. Verkefnið er til tveggja ára, undirbúningsvinna hefst haustið 2013 og lýkur rannsókninni vorið 2015.

Markmið rannsóknarinnar er að auka þekkingu kennara á því hvernig hægt er að nýta heimspékilega samræðu sem kennsluáðferð í leik- og grunnskólum, að efla skilning þeirra á því hvernig hægt er að nýta samræðuna til innleiðingar á grunnþáttum menntunar í skólastarfi og að byggja upp reynslu þeirra á sviði heimspékilegrar samræðu. Þátttakendur rannsóknarinnar fá leiðsögn í heimspékilegri samræðu sem kennsluáðferð og í aðferðafræði starfendarannsókna.

Verkefnið hefst á kynningarfundum með þátttakendum föstudaginn 13. september næstkomandi. Námskeið um viðfangsefni og aðferðafræði rannsóknarinnar verður haldið 23. og 24. nóvember í Háskóla Íslands. Meðal fyrirlesara eru Brynhildur Sigurðardóttir, skólastjóri Garðaskóla, Henry Alexander Henrysson, verkefnisstjóri á Heimspékistofnun og stundarkennari við Háskóla Íslands, Anna Magnea Hreinsdóttir, sérfræðingur hjá Skólaskrifstofu Garðabæjar og Róbert H. Haraldsson prófessor í heimspeki við Háskóla Íslands. Rannsóknarverkefninu verður síðan hleypt af stokkunum í janúar 2014 með innleiðingu nýrra kennsluhátta.

Nánari upplýsingar um verkefnið gefur Henry Alexander Henrysson í síma 525 5836 eða á hah@hi.is og Brynhildur Sigurðardóttir í síma 820 8592 eða á brynhildur@gardaskoli.is.

Um móttöku skráninga sér Elsa Haraldsdóttir, MA í heimspeki og starfsmaður verkefnisins, á veffangið elh13@hi.is.

Viðauki 3. Spurningakönnun

Spurningakönnun haustönn 2014

Hér er að finna 18 spurningar um heimspækilega samræðu í íslenskukennslu.

Spurningalistinn er sendur til þeirra nemenda í Garðaskóla er taka þátt í verkefninu um tengsl heimspéki og kennslu í leik- og grunnskólum Garðabæjar 2014-2015.

Spurningarnar eru stuttar og ætti ekki að taka langan tíma að svara öllum spurningunum.

Þátttaka þín er mikils metin og hvorki niðurstöður né einstök svör verður hægt að rekja til svarenda.

Með fyrirframbökk,

Elsa Haraldsdóttir

elsah@hi.is

1. „Hvernig námsmaður ert þú að þínu mati?“
 - a. Mjög góður
 - b. Góður
 - c. Hvorki góður né lélegur
 - d. Lélegur
 - e. Mjög lélegur
 - f. Veit ekki
2. „Almennt séð, hvernig líður þér í skólanum?“
 - a. Mjög vel
 - b. Vel
 - c. Hvorki vel né illa
 - d. Illa
 - e. Mjög illa
 - f. Veit ekki
3. „Hvernig finnst þér heimspékitímar í íslenskukennslu?“
 - a. Mjög skemmtilegir
 - b. Skemmtilegir
 - c. Hvorki skemmtilegir né leiðinlegir
 - d. Leiðinlegir
 - e. Mjög leiðinlegir
 - f. Veit ekki
4. „Hvað af eftirtöldu finnst þér eiga við heimspækilega samræðu í íslenskutímum?“

Hægt er að velja fleiri en eitt atriði

 - a. Samræðan er áhugaverð
 - b. Samræðan er skemmtileg
 - c. Samræðan er gefandi
 - d. Samræðan er leiðinleg
 - e. Samræðan er tilgangslaus
 - f. Samræðan er flókin
 - g. Annað hvað:
 - h. Veit ekki
5. „Tekur þú þátt, það er að segja hlustar, fylgist með og tekur til máls, í heimspækilegri samræðu í íslenskutímum?“
 - a. Alltaf
 - b. Stundum
 - c. Sjaldan
 - d. Aldrei
 - e. Veit ekki

6. „Hver stýrir samræðunni?“
- Kennarinn*
 - Nemendurnir*
 - Bæði kennarinn og nemendurnir*
 - Veit ekki*
7. „Hvernig fer samræðan fram?“
- Veldu einn af eftirfarandi valmöguleikum
- Það talar alltaf einn í einu*
 - Oftast talar einn í einu*
 - Það talar sjaldan einn í einu*
 - Það talar aldrei einn í einu - allir tala í einu*
 - Veit ekki*
8. „Hversu oft færðu að taka til máls þegar þú villt segja eitthvað í samræðunni?“
- Alltaf*
 - Stundum*
 - Sjaldan*
 - Aldrei*
 - Veit ekki*
9. „Langar þig stundum að segja eitthvað í samræðunni en sleppir því?“
- Já*
 - Nei*
 - Veit ekki*
- „Ef já, hvers vegna?“
- Ég kemst ekki að*
 - Það er asnalegt*
 - Ég þori það ekki*
 - Ég nenni því ekki*
 - Annað, hvað?*
10. „Veldu eina af eftirfarandi fullyrðingum.“
- Almennt þá tala strákar meira en stelpur í samræðutímunum*
 - Almennt tala stelpur tala meira en strákar í samræðutímunum*
 - Stelpur og strákar tala jafnmikið*
 - Ekkert af ofangreindu á við*
11. „Hvernig líður þér í þeim kennslustundum þar sem lagt er stund á heimspekilega samræðu?“
- Mjög vel*
 - Vel*
 - Hvorki vel né illa*
 - Illa*
 - Mjög illa*
 - Veit ekki*
12. „Hvað finnst þér um að heyra skoðanir, sjónarmið eða hugleiðingar annarra nemenda í heimspekilegri samræðu?“
- Mjög áhugavert*
 - Áhugavert*
 - Hvorki áhugavert né óáhugavert*
 - Óáhugavert*
 - Mjög óáhugavert*
 - Veit ekki*

13. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég kynnist öðrum nemendum í heimspækilegri samræðu?““
- Mjög sammála*
 - Sammála*
 - Hvorki sammála né ósammála*
 - Ósammála*
 - Mjög ósammála*
 - Veit ekki*
14. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspækilegri samræðu?““
- Já, mjög mikið*
 - Já mikið*
 - Hvorki mikið né lítið*
 - Nei, ekki mikið*
 - Ekki neitt*
 - Veit ekki*
- „Ef þú ert sammála eða mjög sammála getur þú nefnt dæmi um það sem þú hefur lært?“
15. „Færð þú tækifæri til að tala um eitthvað í samræðunni sem þú fæ ekki tækifæri til annarstaðar?“
- Já*
 - Nei*
 - Veit ekki*
16. „Almennt í kennslustundum, ættu kennarar að tala minna en nemendur meira?“
- Já*
 - Nei*
 - Veit ekki*
- „Hvers vegna/hvers vegna ekki?“
17. „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“
- Já*
 - Nei*
 - Veit ekki*
- „Hvers vegna/hvers vegna ekki?“
18. „Hvar tekur þú oftast þátt í samræðum?“
- Heima með fjölskyldunni
 - Oft*
 - Sjaldan*
 - Aldrei*
 - Veit ekki*
 - Í kennslustund
 - Oft*
 - Sjaldan*
 - Aldrei*
 - Veit ekki*
 - Með vinum mínum
 - Oft*
 - Sjaldan*
 - Aldrei*
 - Veit ekki*

Spurningakönnun vorönn 2015

Þessi spurningalisti er sendur til þeirra nemenda í Garðaskóla er taka þátt í verkefninu um tengsl heimspæki og kennslu í leik- og grunnskólum Garðabæjar 2014-2015.

Um er að ræða 16 spurningar og eru flestar þeirra um heimspækilega samræðu í íslenskukennslu. Könnunin er að einhverju leyti endurtekin frá því fyrr í vetur en hluti hennar hefur ekki verið lagður fyrir áður.

Spurningarnar eru stuttar og ætti ekki að taka langan tíma að svara þeim öllum.

Þátttaka þín er mikils metin og hvorki niðurstöður né einstök svör verður hægt að rekja til svarenda.

Með fyrirframbökk,

Elsa Haraldsdóttir

elsah@hi.is

1. „Hvernig námsmaður ert þú að þínu mati?“
 - a. Mjög góður
 - b. Góður
 - c. Hvorki góður né lélegur
 - d. Lélegur
 - e. Mjög lélegur
 - f. Veit ekki
2. „Almennt séð, hvernig líður þér í skólanum?“
 - a. Mjög vel
 - b. Vel
 - c. Hvorki vel né illa
 - d. Illa
 - e. Mjög illa
 - f. Veit ekki
3. „Hvernig finnst þér heimspækítímar í íslenskukennslu?“
 - a. Mjög skemmtilegir
 - b. Skemmtilegir
 - c. Hvorki skemmtilegir né leiðinlegir
 - d. Leiðinlegir
 - e. Mjög leiðinlegir
 - f. Veit ekki
4. „Hvað af eftirtöldu finnst þér eiga við heimspækilega samræðu í íslenskutímum?“

Hægt er að velja fleiri en eitt atriði

 - a. Samræðan er áhugaverð
 - b. Samræðan er skemmtileg
 - c. Samræðan er gefandi
 - d. Samræðan er leiðinleg
 - e. Samræðan er tilgangslaus
 - f. Samræðan er flókin
 - g. Annað hvað:
 - h. Veit ekki
5. „Tekur þú þátt, það er að segja hlustar, fylgist með og tekur til máls, í heimspækilegri samræðu í íslenskutímum?“
 - a. Alltaf
 - b. Stundum
 - c. Sjaldan
 - d. Aldrei
 - e. Veit ekki

6. „Hver stýrir samræðunni?“
- Kennarinn*
 - Nemendurnir*
 - Bæði kennarinn og nemendurnir*
 - Veit ekki*
7. „Hvert af eftirtöldu á við í samræðum í heimspekítímum?“
- Það talar alltaf einn í einu*
 - Oftast talar einn í einu*
 - Það talar sjaldan einn í einu*
 - Það talar aldrei einn í einu - allir tala í einu*
 - Veit ekki*
8. „Hversu oft færðu að taka til máls þegar þú villt segja eitthvað í samræðunni?“
- Alltaf*
 - Stundum*
 - Sjaldan*
 - Aldrei*
 - Veit ekki*
9. „Langar þig stundum að segja eitthvað í samræðunni en sleppir því?“
- Já*
 - Nei*
 - Veit ekki*
- „Ef já, hvers vegna?“
- Ég kemst ekki að*
 - Það er asnalegt*
 - Ég þori það ekki*
 - Ég nenni því ekki*
 - Annað, hvað?*
10. „Hvernig líður þér í þeim kennslustundum þar sem lagt er stund á heimspekilega samræðu?“
- Mjög vel*
 - Vel*
 - Hvorki vel né illa*
 - Illa*
 - Mjög illa*
 - Veit ekki*
11. „Hvað finnst þér um að heyra skoðanir, sjónarmið eða hugleiðingar annarra nemenda í heimspekilegri samræðu?“
- Mjög áhugavert*
 - Áhugavert*
 - Hvorki áhugavert né óáhugavert*
 - Óáhugavert*
 - Mjög óáhugavert*
 - Veit ekki*
12. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég kynnist öðrum nemendum í heimspekilegri samræðu?““
- Mjög sammála*
 - Sammála*
 - Hvorki sammála né ósammála*
 - Ósammála*
 - Mjög ósammála*
 - Veit ekki*

Heimspækileg samræða í menntun

13. „Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingu: „Ég læri eitthvað nýtt í heimspækilegri samræðu?““
- Já, mjög mikið
 - Já mikið
 - Hvorki mikið né lítið
 - Nei, ekki mikið
 - Ekki neitt
 - Veit ekki

„Ef þú ert sammála eða mjög sammála getur þú nefnt dæmi um það sem þú hefur lært?“

14. „Almennt í kennslustundum, ættu kennarar að tala minna en nemendur meira?“
- Já
 - Nei
 - Veit ekki

„Hvers vegna/hvers vegna ekki?“

15. „Myndir þú almennt vilja fá að tala meira um námsefnið í skólanum?“
- Já
 - Nei
 - Veit ekki

„Hvers vegna/hvers vegna ekki?“

16. „Hversu miklu máli skiptir málefnaleg, gagnrýnin samræða á eftirfarandi vettvangi?“

a. Í skólanum

	0	1	2	3	4	5	
Engu máli	o	o	o	o	o	o	Miklu máli

b. Heima fyrir

	0	1	2	3	4	5	
Engu máli	o	o	o	o	o	o	Miklu máli

c. Með vinum og kunningjum

	0	1	2	3	4	5	
Engu máli	o	o	o	o	o	o	Miklu máli

d. Í stjórnmálum

	0	1	2	3	4	5	
Engu máli	o	o	o	o	o	o	Miklu máli

Eitt að lokum: „Hvað er gagnrýnin hugsun að þínu mati?“

Gagnrýnin hugsun er:

Skapandi
 Öguð
 Frjáls
 Rökvís
 Skipulögð
 Heimspækileg hugsun
 Óöguð
 Ígrundun
 Neikvæð
 Leikandi
 Gagnrýnin
 Jákvæð

